

სიტუაციის ანალიზი
საქართველოს ბიომრავალფეროვნების სტრატეგია და
მოქმედებათა გეგმა

თემატური მიმართულება:
„სახეობების და ჰაბიტატების კონსერვაცია“

მომზადებულია პროექტისთვის
ბიომრავალფეროვნების მდგრადი მართვა - GIZ

დოკუმენტზე მუშაობდნენ:

გიორგი გორგაძე

ბეჟან ლორთქიფანიძე

ირაკლი შავგულიძე

მანია ახალკაცი

ქეთევან ბაცაცაშვილი

კახა არცივაძე

ირაკლი მაჭარაშვილი

სახეობათა კონსერვაციის ცენტრი – ნაკრესი
თბილისი, 2012

შინაარსი

1	2005 წლის გეგმის მიზნებისა და ამოცანების მიმოხილვა	4
2	საერთაშორისო კონვენციები და მათი ასახვა ბიომრავალფეროვნების სტრატეგიასა და მოქმედებათა გეგმაში.....	4
3	ეროვნული და საერთაშორისო ფინანსური რესურსები და მიმდინარე პროექტები5	
4	Aichi Biodiversity Target-ები და თანამედროვე მდგომარეობა საქართველოში.....	8
5	ბიომრავალფეროვნების დაცვის სტრატეგიისა და მოქმედებათა გეგმის განხორციელება.....	12
6	არსებული საფრთხეები და კონსერვაციის საკითხები	16
7	ფლორის თანამედროვე მდგომარეობა.....	20
8	ფაუნის თანამედროვე მდგომარეობა.....	21
8.1	უხერხემლოები	21
8.2	თევზები.....	21
8.3	ამფიბიები და რეპტილიები.....	21
8.4	ფრინველები.....	22
8.5	წვრილი ძუძუმწოვრები.....	22
8.6	მსხვილი ძუძუმწოვრები.....	23
8.7	ზღვის ძუძუმწოვრები	24
9	ჰაბიტატების თანამედროვე მდგომარეობა	24
	დ ა ნ ა რ თ ე ბ ი	26
	დანართი 1. საქართველოს ფლორის კონსერვაციული ღირებულების მქონე სახეობების ნუსხა	27
	დანართი 2. საქართველოს ფაუნის კონსერვაციული ღირებულების მქონე ტაქსონების ნუსხა	29
	დანართი 3. საქართველოსთვის გამოყოფილი პრიორიტეტული ჰაბიტატები.....	30

დანართი 4. გამოყენებული ლიტერატურა და ინფორმაციის სხვა წყაროები.....31

1 2005 წლის გეგმის მიზნებისა და ამოცანების მიმოხილვა

საქართველოს ბიომრავალფეროვნების სტრატეგია და მოქმედებათა გეგმა დამტკიცდა 2005 წელს. დოკუმენტით განისაზღვრა ბიომრავალფეროვნების დაცვის სტრატეგია 2015 წლამდე და სამოქმედო გეგმა 2010 წლამდე. ამ დოკუმენტში განსაზღვრულია 10 პრიორიტეტული საკითხი, რომელთაგან ერთ-ერთი მიმართულება სახეობებისა და ჰაბიტატების კონსერვაციაა.

მიზანი - საქართველოს ჰაბიტატების, სახეობებისა და მათი გენეტიკური მრავალფეროვნების შენარჩუნება და აღდგენა in-situ, ex-situ და inter-situ კონსერვაციული საქმიანობებისა და ბიოლოგიური რესურსების გონივრული გამოყენების გზით. ზემოხსენებული მიზნის მისაღწევად განისაზღვრა შემდეგი ამოცანები:

- სახეობებისა და ჰაბიტატების მდგომარეობის შეფასება და სტატუსების მინიჭება;
- კრიტიკული საფრთხის წინაშე მყოფი სახეობების კონსერვაცია და გადაშენებული სახეობების აღდგენა;
- დაცული ტერიტორიების საზღვრებს გარეთ არსებული მნიშვნელოვანი ტერიტორიების კონსერვაცია და მდგრადი გამოყენება;
- Ex-situ და inter-situ კონსერვაციის პროვოცირება.

განსაზღვრულ მიზანსა და ამოცანებში მნიშვნელოვანი ცვლილებების შეტანის აუცილებლობა არ არსებობს, თუმცა სასურველია ზოგიერთი ამოცანის ფორმულირების დახვეწა.

2 საერთაშორისო კონვენციები და მათი ასახვა ბიომრავალფეროვნების სტრატეგიასა და მოქმედებათა გეგმაში

საქართველო ამჟამად მიერთებულია მრავალ საერთაშორისო კონვენციასა თუ ხელშეკრულებას, რომლებიც მოიცავენ ბიომრავალფეროვნების მდგრადი გამოყენებისა და დაცვის საკითხებს. ამ კუთხით უმთავრესია კონვენცია ბიოლოგიური მრავალფეროვნების შესახებ და გაეროს კონვენციის კლიმატის ცვლილების შესახებ, რომლებსაც საქართველო 1994 წელს შეუერთდა. ასევე აღნიშვნის ღირსია შემდეგი კონვენციები: ა) კონვენცია მიგრირებადი სახეობების დაცვის შესახებ; ბ) კონვენცია საერთაშორისო მნიშვნელობის ჭარბტენიანი, განსაკუთრებით წყლის ფრინველთა საბინადროდ ვარგისი ტერიტორიების შესახებ;

გ) კონვენცია გადაშენების პირას მყოფი ფლორისა და ფაუნის ველური სახეობებით საერთაშორისო ვაჭრობის შესახებ; დ) ევროპის ველური ბუნებისა და ბუნებრივი პაბიტატების დაცვის და ე) ევროპის ლანდშაფტების დაცვის კონვენციები და სხვ.

საქართველოს ბიომრავალფეროვნების სტრატეგიასა და მოქმედებათა გეგმაში ძირითადად ასახულია როგორც ბიომრავალფეროვნების შესახებ კონვენციის ყველა მუხლით, ასევე სხვა საერთაშორისო კონვენციებითა და შეთანხმებებით განსაზღვრული ვალდებულებები.

გეგმით განსაზღვრული ქმედებების უმრავლესობა მიმართულია in-situ კონსერვაციაზე (მე-8 მუხლი, სულ 67 ქმედება), საზოგადოების განათლებასა და ცნობიერების ამაღლებაზე (მე-13 მუხლი), განსაზღვრასა და მონიტორინგზე (მე-7 მუხლი), ex-situ კონსერვაციაზე (მე-9 მუხლი) და კვლევებსა და ტრენინგებზე (მე-12 მუხლი). ზოგიერთი საკითხი, როგორცაა საერთაშორისო თანამშრომლობა (მე-5 მუხლი), წამახალისებელი ზომები (მე-11 მუხლი), ტექნიკური და სამეცნიერო თანამშრომლობა (მე-17 მუხლი), გენეტიკური რესურსების ხელმისაწვდომობა (მე-15 მუხლი) დოკუმენტში სუსტადაა წარმოდგენილი. რა თქმა უნდა, დოკუმენტი არ ეხება საქართველოსთვის არაადეკვატურ თემატურ პროგრამებს (მარჯნის რიფები, კუნძულების ბიომრავალფეროვნება).

საქართველოს ბიომრავალფეროვნების დაცვის სტრატეგიისა და მოქმედებათა გეგმაში მნიშვნელოვანი ადგილი უჭირავს შემდეგი თემატური პროგრამებითა და ურთიერთგადამკვეთი საკითხებით რეკომენდირებულ ქმედებებს: დაცული ტერიტორიები, აგრობიომრავალფეროვნება, შიდა წყლების ეკოსისტემები, მშრალი და სუბჰუმიდური ტერიტორიები.

გეგმა არ ეხება ზღვის ბიომრავალფეროვნების საკითხებს, ხოლო მდგრადი სატყეო მეურნეობის საკითხთან დაკავშირებით განსაზღვრავს მხოლოდ სტრატეგიულ მიზანსა და ამოცანებს, რადგან ეს საკითხები სხვა სტრატეგიულ დოკუმენტებში უნდა ასახულიყო.

3 ეროვნული და საერთაშორისო ფინანსური რესურსები და მიმდინარე პროექტები

დონისძიებები ბიომრავალფეროვნების დაცვისა და მდგრადი გამოყენების სფეროში საქართველოში უმეტესად გარე წყაროებიდან – საერთაშორისო საფინანსო ინსტიტუტებისა და დონორი ქვეყნების გრანტებით ფინანსდება. ბოლო წლებში დაფინანსება ძირითადად დაცული ტერიტორიების სისტემის განვითარებაზე იყო მიმართული და ძალზე მცირე პროექტები განხორციელდა უშუალოდ სახეობებზე ორიენტირებული.

განსაკუთრებით აღსანიშნავია გლობალური გარემოსდაცვითი ფონდის (GEF) წვლილი საქართველოს დაცული ტერიტორიების სისტემის განვითარებაში და ხელშეწყობაში შესაძლებლობების გაძლიერების მიმართულებით. საქართველომ მიიღო GEF-ის ფინანსური დახმარება ბიომრავალფეროვნების დაცვის სტრატეგიისა და სამოქმედო გეგმის შემუშავებისათვის, კონვენციის მოთხოვნათა შესრულების ეროვნული შესაძლებლობების შეფასებისათვის, დაცული ტერიტორიების სისტემის განვითარებისათვის, ბიომრავალფეროვნების კონვენციისადმი ეროვნული მოხსენებების მომზადებისათვის, აგრობიომრავალფეროვნების კონსერვაციისა და აღდგენისათვის. 1996 წლის შემდგომ საქართველოსთვის GEF-დან მიღებული აქვს 13 მილიონამდე აშშ დოლარი დახმარება ბიომრავალფეროვნების კონსერვაციის სფეროში.

2006 წელს BMZ/KfW, CI და WWF-ის ინიციატივით დაფუძნდა დაცული ტერიტორიების სატრასტო ფონდი სომხეთის, აზერბაიჯანისა და საქართველოსათვის. იგი ამოქმედდა 2009 წლის ბოლოდან და ფარავს პრიორიტეტული დაცული ტერიტორიების 50%-მდე საოპერაციო ხარჯებს ამ სამ ქვეყანაში.

გერმანიის ეკონომიკური თანამშრომლობისა და განვითარების ფედერალური სამინისტრო (BMZ) და გერმანიის რეკონსტრუქციის საკრედიტო ბანკი (KfW) მხარს უჭერენ საქართველოში დაცული ტერიტორიების განვითარებას (ბორჯომ-ხარაგაულის ეროვნული პარკი, დაცული ტერიტორიების დაარსება ჯავახეთის ზეგანზე) და ტრასსასაზღვრო თანამშრომლობის განვითარებას.

გერმანიის ტექნიკური თანამშრომლობის საზოგადოების (GTZ) მიერ 2008 წელს დაიწყო პროექტი „ბუნებრივი რესურსების მდგრადი მართვა სამხრეთ კავკასიაში“. პროექტის ძირითადი მიზანია ბუნებრივი რესურსების ეკონომიკურად ეფექტური და მდგრადი სარგებლობის, როგორც რესურსების დაცვის ინსტრუმენტის, ინტეგრირება სახელმწიფო და კერძო სექტორებში. პირველ ეტაპზე გათვალისწინებულია 6,5 მლნ ევროს ინვესტიცია.

ნორვეგიის მთავრობა ფინანსურად დაეხმარა მტირალას ეროვნული პარკის, ჭაჭუნასა და ივრის აღკვეთილების განვითარებას, აგრეთვე, სისტემურ დონეზე შესაძლებლობების გაძლიერებას დაცული ტერიტორიების სისტემის განვითარების ეროვნული სტრატეგიისა და სამოქმედო გეგმის შემუშავებას.

აშშ-ს შინაგანი დეპარტამენტი მხარს უჭერს საქართველოს დაცული ტერიტორიების განვითარებას შესაძლებლობის გაძლიერების გზით. იგივე პროექტი ეხმარება თბილისის ეროვნული პარკის განვითარებას.

ევროკომისია და ევროსაბჭო ხელს უწყობს ბიომრავალფეროვნების კონსერვაციის თვალსაზრისით საინტერესო ადგილების გამოვლენას მათი „ზურმუხტის ქსელში“ გაერთიანების მიზნით, ასევე აფინანსებს სხვა ინიციატივებს, მაგ. შედარებით

ფართომასშტაბიან პროექტს, რომელიც სამხრეთ-აღმოსავლეთ საქართველოში აღადგინა და ველურ ბუნებას შორის კონფლიქტის შესწავლასა და მის შემცირებას ეძღვნება.

იაპონიის სოციალური განვითარების ფონდის დახმარება მიმართული იყო კოლხეთის ეროვნული პარკის მიმდებარე სოფლების მოსახლეობაზე და ხელს უწყობდა ინფრასტრუქტურული პროექტების განვითარებას, შემოსავლების ალტერნატიული წყაროების გამოვლენას და მოსახლეობის ცნობიერების ამაღლებას, ეროვნული პარკის რესურსებზე მოსახლეობის მხრიდან ზეწოლის შემცირების მიზნით.

MAVA Fondation pour la Protection de la Nature ფინანსური მხარდაჭერით მიმდინარე პროექტი „დაცული ტერიტორიები კავკასიის ეკორეგიონში, 2012“ ხელს უწყობს დაცული ტერიტორიების შესახებ კონვენციის სამუშაო პროგრამის დანერგვას კავკასიის ეკორეგიონში.

2004 წლის შემდგომ კავკასიის ეკორეგიონის ბიომრავალფეროვნების კონსერვაციაში მნიშვნელოვანი ინვესტიცია (8,5 მილიონი აშშ დოლარი) განახორციელა კრიტიკულ მდგომარეობაში მყოფი ეკოსისტემების ფონდმა (CEPF), რომელიც წარმოადგენს Conservation International-ის, გლობალური გარემოსდაცვითი ფონდის, იაპონიის მთავრობის, მაკარტურების ფონდისა და მსოფლიო ბანკის ერთობლივ ინიციატივას.

BP-სა და მისი პარტნიორი კომპანიების მიერ (BTC Co da SCP) ინიცირებული გარემოსდაცვითი საინვესტიციო პროგრამა (EIP), რომელმაც ხელი შეუწყო ქციატაბაწყურის ალკვეთილის განვითარებას, გადაშენების პირას მისული სახეობების (მურა დათვი და კავკასიური როჭო) კონსერვაციის გეგმების შემუშავებას. BP-სა და მისი პარტნიორი კომპანიების მიერ (BTC Co da SCP) მიერ ყოველწლიურად ხორციელდება, აგრეთვე, საგრანტო პროგრამა ბიომრავალფეროვნების კონსერვაციის ხელშესაწყობად.

პროექტის - „კავკასიის ბიომრავალფეროვნების ცხელი წერტილისთვის მცენარეთა წითელი ნუსხის შეფასებათა კოორდინირება“ - დანერგვა CEPF-ის ფინანსური ხელშეწყობით IUCN-ის მიერ 2006-2009 წწ მოხდა მისურის ბოტანიკურ ბაღთან (აშშ), ბუნების დაცვის მსოფლიო ფონდის (WWF) კავკასიის პროგრამ-ოფისთან და კავკასიის 6 ქვეყნის (აზერბაიჯანი, ირანი, რუსეთი, საქართველო, სომხეთი და თურქეთი) ბოტანიკოსებთან თანამშრომლობით. პროექტის ფარგლებში IUCN-ის სახეობათა გადარჩენის კომისიის ეგიდით ჩამოყალიბდა კავკასიის მცენარეთა წითელი ნუსხის შემუშავების უფლებამოსილი ჯგუფი. ამ ჯგუფის მიერ შემუშავდა მცენარეთა კონსერვაციის რეგიონული სტრატეგია, რომელიც 2012 წ. გამოიცემა სახელწოდებით „კავკასიის მცენარეთა კონსერვაციის ინიციატივა“.

თბილისის ეროვნულ ბოტანიკურ ბაღში არსებობს „კავკასიის რეგიონული თესლის ბანკი“, რომელიც 2004 წელს შეიქმნა მისურის ბოტანიკურ ბაღთან (აშშ) თანამშრომლობით CRDF/GRDF პროგრამის ფარგლებში. კიუს სამეფო ბოტანიკური

ბადის (დიდი ბრიტანეთი) ხელშეწყობით ეროვნული ბოტანიკური ბადის კონსერვაციის განყოფილების მიერ „კავკასიის რეგიონულ თესლის ბანკში“ პროექტის - „საქართველოს ფლორის ველურ მცენარეთა თესლის კოლექციების შექმნა ex-situ კონსერვაციისთვის ბოტანიკის ინსტიტუტში, საქართველო და ათასწლეულის თესლის ბანკში, გაერთიანებული სამეფო, 2005-2010 წწ.“ - ფარგლებში 800-ზე მეტი სახეობის (საქართველოს ფლორის დაახლოებით 20%) თესლის ფონდია დაცული. აღნიშნული პროექტი 2011-2020 წწ გრძელდება სახელწოდებით: „კავკასიის ფლორის დაცვა“.

ილიას სახელმწიფო უნივერსიტეტის ეკოლოგიის ინსტიტუტში ხორციელდება რამდენიმე საერთაშორისო პროექტი, რომლებიც ფოკუსირებულია მაღალმთის მცენარეთა მრავალფეროვნების მონიტორინგზე კლიმატის ცვლილების ეკოლოგიური პერსპექტივების გამოვლენისა და მიწათსარგებლობის ცვლილების გაგენის შესწავლის მიზნით.

საქართველოს ბიომრავალფეროვნების სტრატეგიითა და მოქმედებათა გეგმით განსაზღვრული ქმედებების განხორციელებაში მნიშვნელოვან როლს ასრულებს, აგრეთვე, საერთაშორისო და ეროვნული არასამთავრობო ორგანიზაციების (WWF-ის კავკასიის წარმომადგენლობა, IUCN-ის სამხრეთ კავკასიის პროგრამული ოფისი, კავკასიის რეგიონული გარემოსდაცვითი ცენტრი (REC Caucasus), სახეობათა კონსერვაციის ცენტრი NACRES, ველზე მომუშავე მკვლევართა ასოციაცია CAMPESTER, ბიოლოგიურ მეურნეობათა ასოციაცია “ელკანა”, კავკასიის არასამთავრობო ორგანიზაციების ქსელი (CENN) მიერ მოზიდული ფინანსური რესურსები. სწორედ ამ ორგანიზაციების მიერ მოზიდული დაფინანსება და განხორციელებული პროექტები ეხებოდა უშუალოდ სახეობებს, მაგალითად ლეოპარდის კვლევას და მისი კონსერვაციის გეგმის შექმნას, მურა დათვის შესწავლასა და სურამის ქედისათვის კონსერვაციის გეგმის შედგენას, ნიამორის შესწავლას თუშეთის დაცულ ტერიტორიებზე, ევრაზიული წავის თანამედროვე მდგომარეობის შეფასებას აღმოსავლეთ საქართველოში და სხვ.

4 Aichi Biodiversity Target-ები და თანამედროვე მდგომარეობა საქართველოში

“Aichi Biodiversity Target“-ებიდან სახეობებსა და ჰაბიტატებს ეხება შემდეგი ამოცანები: №8, 9, 11, 12 და 14.

ამოცანა 8. 2020 წლისათვის, დაბინძურების დონე შემცირებულია იმდენად, რომ ხელს არ უშლის ეკოსისტემების ფუნქციონირებასა და ბიომრავალფეროვნებას.

საქართველოში დაბინძურება ძირითადად სერიოზულ გავლენას ახდენს შიდა და სანაპირო წყლებზე. ზედაპირული და მიწისქვეშა წყლების დაბინძურების ერთ-ერთი

წყაროა წიაღისეულის მოპოვება ღია კარიერული წესით. ღია კარიერებს ახლავს აფეთქებები. ეს დამატებით იწვევს ატმოსფეროში მადნისა და თანამდევი ქანების მტვრისა მოხვედრას, რომელიც ქარს შორ მანძილზე გადააქვს.

სანაპირო წყლების დაბინძურება წარმოებს მრავალი განსხვავებული ტიპის წყაროდან, მათ შორისაა სამრეწველო ნარჩენი წყლები, კანალიზაცია, სანიაღვრე წყლები, ნავთობის დაღვრა, ჩამდინარე წყლები სასოფლო-სამეურნეო ობიექტებიდან, დრაჟირება, გემებიდან ბალასტური წყლების ჩაშვება. სამრეწველო და მუნიციპალური ჩამდინარე წყლების არასათანადო გაწმენდა ან გამწმენდი ნაგებობების არარსებობა მთავარ პრობლემას წარმოადგენს, რის შედეგადაც ორგანული წარმოშობის ნივთიერებებით ბინძურდება სანაპირო წყლები. პესტიციდებისა და სასუქების ფართო გამოყენების გამო, არასტაციონარული წყაროებიდან ჩამონადენი დაბინძურების ძირითადი ხვედრითი წილი სოფლის მეურნეობაზე მოდის. სანაპირო ზონის გარემოზე ასევე ზემოქმედებას ახდენს ჰაერის დაბინძურება საზღვაო და სახმელეთო წყაროებიდან.

ზედაპირული წყლების და ზოგ შემთხვევაში ზღვის სერიოზულ დაბინძურებას იწვევს ძირითადი ქალაქების, ასევე დაბების ნაგავსაყრელები, რომელთა უმრავლესობა ამორტიზირებულ მდგომარეობაშია. დაბებისა და სოფლების სიახლოვეს არსებული ნაგავსაყრელების უმეტესობა უკანონოა და მდინარეთა ნაპირების უშუალო სიახლოვეს მდებარეობს.

საქართველო ძალზე მდიდარია მტკნარი წყლის რესურსებით, მაგრამ, სამწუხაროდ, წყლის ხარისხი წყლის ზედაპირულ ობიექტებში ხშირად არ შეესაბამება ევროპაში დადგენილ ნორმებს. ამის ძირითადი მიზეზი მდინარეებში გაუწმენდავი საკანალიზაციო ჩამდინარე წყლების ჩაშვებაა. ამ გზით წყლის ობიექტებში ხვდება დიდი ოდენობით ბიოგენური ნივთიერებები, რომლებიც წყალმცენარეების აქტიურ ზრდას იწვევს, რასაც წყალში ჟანგბადის გამოლევა და წყლის ეკოსისტემის რღვევა შეიძლება მოჰყვეს. დღეისათვის მტკნარი წყლის ხარისხის მონიტორინგის ქსელი მტკნარი წყლების მხოლოდ მცირე ნაწილს მოიცავს. საქართველოში არსებული 26 ათასი მდინარიდან, რომელთა საერთო სიგრძე 60 ათას კილომეტრს აღემატება, წყლის ხარისხის რეგულარული მონიტორინგი მხოლოდ 22 მდინარის 39 წერტილში ხორციელდება; რაც შეეხება მიწისქვეშა წყლებს, მათი ხარისხის მონიტორინგი ამ ეტაპზე საერთოდ არ ტარდება.

როგორც შიდა, ასევე სანაპირო წყლის ეკოსისტემების დაბინძურება სერიოზულ პრობლემას წარმოადგენს და გადაჭრელი ზომებია მისაღები ამ სიტუაციის გამოსასწორებლად. ასევე ყურადღება უნდა გამახვილდეს დაბინძურების დონის კონტროლზე მთელი ქვეყნის მასშტაბით, უნდა გაფართოვდეს მონიტორინგის ქსელი და მან როგორც წყლის, ასევე ჰაერისა და ნიადაგის მდგომარეობაზე რეგულარული კონტროლი უნდა განახორციელოს.

ამოცანა 9. 2020 წლისათვის, ინვაზიური უცხო სახეობები და მათი შემოსვლის გზები იდენტიფიცირებული და პრიორიტიზირებულია, მიმდინარეობს

პრიორიტეტული სახეობების კონტროლი ან ხდება მათი განადგურება, ღონისძიებები ტარდება რათა არ მოხდეს ახალი ინვაზიები.

ცხოველთა სამყაროს შესახებ კანონის (1996) მიღებამდე საქართველოში უკონტროლოდ ხორციელდებოდა უცხო სახეობების მიზანმიმართული ინტროდუქცია. ძირითადად შემოყვანილი იქნა თევზის სამეურნეო სახეობები და ბეწვის მომცემი, ან სანადირო ძუძუმწოვრები (მაგ. კარჩხანა, სქელშუბლა, ენოტი, ენოტისებრი ძაღლი და სხვ.). მრავალი მათგანი საკმაოდ ინვაზიური აღმოჩნდა და ფართოდ გავრცელდა. უცხო სახეობებმა ბუნებრივია უარყოფითი ზეგავლენა მოახდინა ადგილობრივ სახეობებზე, ეკოსისტემებსა და თანასახოვადობებზე. მაგალითად კარჩხანას შემოყვანამ საქართველოს როგორც წყალსატევებში ასევე მდინარეებში სერიოზულად შეცვალა და გააღარიბა ადგილობრივი იქტიოფაუნა, მრავალმა სახეობამ ვერ გაუძლო კონკურენციას და გაქრა ამ ადგილებიდან. საქართველოს აღმოსავლეთ საქართველოში ენოტის შემოსვლის შემდეგ სერიოზულად შემცირდა როგორც მიწაზე ასევე ხეებზე მოზუდარი რიგი ფრინველთა სახეობების რიცხოვნობა. თუმცა ამ გავლენის მასშტაბები არ შეფასებულა. მცენარეთა არადგილობრივ სახეობათა პროცენტული წილი 8.9%-ია. საქართველოსთვის არადგილობრივი ფლორის 380 სახეობიდან 134 ნატურალიზებულია. ამჟამად ჩვენს ქვეყანაში ფლორის 16 ინვაზიური სახეობა არის ცნობილი.

საქართველოს არადგილობრივი ფლორა ჯერ კიდევ არასაკმარისადაა შესწავლილი, თუმცა არსებულ ინფორმაციაზე დაყრდნობით შესაძლებელია გაკეთდეს დასკვნა, რომ ინვაზიური სახეობები იწვევენ ცალკეული, მათ შორის უნიკალური ეკოსისტემების ტრანსფორმაციას და წარმოადგენენ სერიოზულ საფრთხეს ავტოქტონურ მცენარეთა მრავალფეროვნებისათვის, სასოფლო-სამეურნეო სავარგულებისა და ადამიანის ჯანმრთელობისათვის. აუცილებელია ინტენსიური საკვლევო სამუშაოების ჩატარება, რათა უკეთესად იქნეს გააზრებული არადგილობრივი ფლორის სახეობათა როლი და შემუშავდეს როგორც პრევენციული (საკანონმდებლო აქტები, ვაჭრობისა და სასაზღვრო კონტროლი და ა.შ.), ასევე საკონტროლო ღონისძიებები (მექანიკური, ქიმიური, ბიოლოგიური, ინტეგრირებული), რათა შეიზღუდოს არადგილობრივ მცენარეთა განსახლების შესაძლებლობა და ამ გზით მინიმუმამდე დავიდეს მათ მიერ გამოწვეული ეკოლოგიური და ეკონომიკური ზარალი.

ამჟამად უცხო სახეობების ინტროდუქცია კანონით რეგულირდება, თუმცა უკვე გავრცელებული სახეობების მიმართ არ არსებობს ჩამოყალიბებული სტრატეგია. საჭიროა ძირითადი უცხო ინვაზიური სახეობების კონტროლის/აღმოფხვრის შესაძლებლობების შეფასება და სათანადო ქმედებების დაგეგმვა.

ამოცანა 11. 2020 წლისათვის, ქვეყნის საერთო სახმელეთო ფართობის, შიდა წლების ჩათვლით, 17 და საზღვაო ტერიტორიის 10%-მდე უნდა იყოს დაცული ტერიტორიების ერთმანეთთან დაკავშირებული ქსელის ფარგლებში ან რაიმე სხვა ეფექტური კონსერვაციული მენეჯმენტის ქვეშ.

2009–2011 წლებში ევროკავშირისა და ევროსაბჭოს დაფინანსებით „ზურმუხტის ქსელის შექმნა სამხრეთ კავკასიაში და ცენტრალურ და აღმოსავლეთ ევროპაში“ პროექტით მომზადდა სამეცნიერო მონაცემთა ბაზა და რუკები, გამოვლენილი იქნა 20 კონსერვაციის ინტერესის მქონე განსაკუთრებული ადგილი (ASCI), რომელთა საერთო ფართობი შეადგენს 596475,63 ჰა-ს, რომელიც წარდგენილია დასამტკიცებლად. თუმცა აქვე უნდა აღინიშნოს, რომ საიტების უმეტესობა არსებულ დაცულ ტერიტორიებს ემთხვევა და მნიშვნელოვანია მომავალში ტერიტორიების შერჩევის დროს აქცენტი დაცულ ტერიტორიებს გარეთ დარჩენილ მნიშვნელოვან ადგილებზე გამახვილდეს.

ამჟამად დაცული ტერიტორიების საერთო სახმელეთო ფართობი ქვეყნის საერთო ფართობის დაახლოებით 7%-ს უდრის და 2020 წლისათვის დაახლოებით კიდევ 800 ათასი ჰექტარი ფართობი უნდა დაემატოს დაცულ ტერიტორიებს, რათა №11 ამოცანა სრულად იყოს შესრულებული. ამჟამად ყველა გეგმარებითი დაცული ტერიტორიის დაარსების შემთხვევაშიც კი ქვეყნის საერთო ფართობის მხოლოდ 10 % იქნება დაცული ტერიტორიის სხვადასხვა დაცვის კატეგორიის ქვეშ მოქცეული.

ამოცანა 12. 2020 წლისათვის, ცნობილი იშვიათი სახეობების გადაშენების პროცესი შეჩერებულია, მათი კონსერვაციული სტატუსი ამაღლებული და სტაბილურია.

2006 წელს შეიქმნა ახალი წითელი ნუსხა და მასში შესული სახეობების კონსერვაციული სტატუსების განსაზღვრა ბუნების დაცვის მსოფლიო კავშირის კატეგორიების შესაბამისად განხორციელდა. დღეისათვის ინფორმაცია ამ სახეობების პოპულაციების დინამიკის შესახებ არ მოგვეპოვება, რეგულარული მონიტორინგის არარსებობის გამო. შესაბამისად, სარწმუნო მონიტორინგის გარეშე 2020 წლისთვისაც რთული იქნება იმის შეფასება, რა ხარისხით იქნება მიღწეული ეს ამოცანა. მეორე მხრივ, ითვლება, რომ არსებული წითელი ნუსხა გადახალისებას მოითხოვს და ზოგიერთი სახეობა შესაძლებელია სტატუსის შეცვლას საჭიროებს. თუმცა ეს დაკავშირებულია არა კონკრეტული სახეობების მდგომარეობის გუმჯობესებასთან, არამედ – თავის დროზე არასრულყოფილ შეფასებასთან.

ამოცანა 14. 2020 წლისათვის, შენარჩუნებული და აღდგენილია ეკოსისტემები, რომლებიც ახდენენ აუცილებელი მომსახურებით უზრუნველყოფას, მათ შორის წყლის რესურსებით უზრუნველყოფას, ხელს უწყობენ ჯანმრთელობას, შემოსავლების წყაროსა და კეთილდღეობას, გათვალისწინებულია ქალების და ადგილობრივი მოსახლეობის, ღარიბებისა და მოწყვლადი მოსახლეობის მოთხოვნილებები.

ეს საკითხი მეტ-ნაკლებად წარმატებით მოგვარებულია იმ ეკოსისტემებისთვის, რომლებიც დაცული ტერიტორიების ფარგლებშია მოქცეული. იმისათვის, რომ ამოცანა 14 ნაწილობრივ მაინც იქნას მიღწეული, აუცილებელია დაცული ტერიტორიების გარეთ არსებული საკვანძო ეკოსისტემების ინტეგრული მართვის მიდგომების დანერგვა.

5 ბიომრავალფეროვნების დაცვის სტრატეგიისა და მოქმედებათა გეგმის განხორციელება

#	ქმედება	განხორციელების დონე	შენიშვნა
B1	მცენარეთა და ცხოველთა სახეობების ინვენტარიზაცია და მათი სტატუსების განსაზღვრა IUCN-ის კატეგორიების მიხედვით	ნაწილობრივ განხორციელდა	იშვიათი მცენარეთა და ცხოველთა სახეობების მდგომარეობა შეფასდა ბუნების დაცვის მსოფლიო კავშირის (IUCN) კატეგორიების მიხედვით, რამაც ასახვა პპოვა ახალ წითელ ნუსხაში; შემუშავდა კავკასიის ეკორეგიონის ენდემურ მცენარეთა ნუსხა (2950 ტაქსონი), 1200 მათგანი შეფასდა IUCN-ის კრიტერიუმების მიხედვით; შესწავლილ იქნა აჭარა-შავშეთის ენდემური ფლორა, განისაზღვრა 48 ენდემური სახეობის კონსერვაციული სტატუსი, შემუშავდა რეკომენდაციები მათი in-situ კონსერვაციისათვის.
B2	საქართველოს ახალი წითელი ნუსხისა და წითელი წიგნის შექმნა	განხორციელდა	საქართველოს მეცნიერებათა აკადემიასთან დაარსდა გადაშენების საფრთხის წინაშე მყოფი სახეობების კომისია, რომელმაც 2005 წელს შეიმუშავა საქართველოს ახალი წითელი ნუსხა. წითელ ნუსხაში შეტანილია 197 სახეობა. მათგან ფაუნდიან 141 სახეობა, ხოლო ფლორიდან 56 სახეობაა შესული; შემუშავდა კავკასიის მცენარეთა “წითელი ნუსხა”.
B3	გაქრობის/დეგრადაციის საფრთხის წინაშე მყოფი მცენარეული თანასახოგადობების (მათ შორის, იშვიათი, რელიქტური, პირველადი და მასთან ახლო მდგომი, გლობალური მნიშვნელობის მქონე, განსაკუთრებით სენსიტიური) დადგენა	ნაწილობრივ განხორციელდა	მომზადდა მცენარეთა დაცვის რეგიონული სტრატეგიის სამუშაო ვერსია.
B4	კრიტიკული საფრთხის წინაშე მყოფი იშვიათი, ენდემური და რელიქტური მცენარეთა სახეობებისთვის კონსერვაციის პროგრამების შემუშავება და დანერგვის ინიცირება	ნაწილობრივ განხორციელდა	დაწვებულია კონსერვაციული სამუშაოები კრიტიკული საფრთხის წინაშე მყოფი სახეობების კონსერვაციის მიზნით.

B5	ჯეირნის (<i>Gazella subgutturosa</i>) ადღგენის სახელმწიფო პროგრამის შექმნა და მისი განხორციელების პროვოცირება	ნაწილობრივ განხორციელდა	2009 წლიდან ვაშლოვანის დაცულ ტერიტორიებზე დაიწყო ჯეირნების (<i>Gazella subgutturosa</i>) ტყვეობაში გამრავლება, პარალელურად მზადდება რეინტროდუქციის ეროვნული პროგრამა.
B6	ზოლებიანი აფორის (<i>Hyaena hyaena</i>) კონსერვაციის მენეჯმენტის გეგმის შექმნა და მისი განხორციელების დაწყება	არ განხორციელდა	საქართველოს ადმოსავლეთ ნაწილში ჩატარებული ფაუნისტური კვლევების დროს ამ ცხოველის არსებობის კვალი არ იქნა ნანახი.
B7	<i>Cervidae</i> -ს (ირმისებრნი) კონსერვაციის მენეჯმენტის გეგმის შექმნა და მისი განხორციელების დაწყება	არ განხორციელდა	
B8	ქვეოჯახ <i>Caprinae</i> -ს (ორივე სეხობის ჯიხვი, ნიამორი, არჩვი) კონსერვაციის მენეჯმენტის გეგმის შექმნა და მისი განხორციელების დაწყება	ნაწილობრივ განხორციელდა	შეიქმნა ჯიხვის ორივე სახეობის (<i>Capra caucasica</i> , <i>Capra cylindricornis</i>) კონსერვაციის გეგმა.
B9	ჯიქის, ანუ ლეოპარდის (<i>Panthera pardus</i>) კონსერვაციის მენეჯმენტის გეგმის შექმნა და მისი განხორციელების დაწყება	განხორციელდა	2010 წელს მომზადდა საქართველოში ლეოპარდის (<i>Panthera pardus</i>) კონსერვაციის გეგმა. დაწყებულია მისი გარკვეული კომპონენტების დანერგვა.
B10	ღეშიჭამია ფრინველების კონსერვაციის მენეჯმენტის გეგმის შექმნა და მისი განხორციელების დაწყება	არ განხორციელდა	
B11	წყალმცურავი და მენაპირე ფრინველების კონსერვაციის მენეჯმენტის გეგმის შექმნა	არ განხორციელდა	
B12	ხელფრთიანთა სახეობრივი შემადგენლობის დაზუსტება და კონსერვაციის მენეჯმენტის გეგმის შექმნა	განხორციელდა	დაზუსტდა ხელფრთიანთა სახეობრივი შემადგენლობა; მომზადდა ხელფრთიანთა კონსერვაციის გეგმა როგორც საქართველოს, ასევე კავკასიისათვის.
B13	ზღვის ძუძუმწოვრების კონსერვაციის მენეჯმენტის გეგმის შექმნა	არ განხორციელდა	
B14	მგლის, როგორც ქვაკუთხედი სახეობის, კონსერვაციის მენეჯმენტის გეგმის შექმნა	არ განხორციელდა	
B15	ზემოსენებული სახეობებისა და ჯგუფების გარდა, სხვა (კონსერვაციული თვალსაზრისით მნიშვნელოვანი) საკვანძო სახეობების კონსერვაციის მენეჯმენტის	ნაწილობრივ განხორციელდა	შეიქმნა კავკასიური სალამანდრას (<i>Mertensiella caucasica</i>) კონსერვაციის გეგმა. მომზადდა მურა დათვის (<i>Ursus arctos</i>) კონსერვაციის გეგმა სურამის ქედისათვის. ასევე შეიქმნა წრიპინა ბატის, თეთრთავა იხვის, მარმარილოსებრი იხვის, ბექობის

	გეგმების შექმნა		არწივის, მცირე კირკიტასა და წითელჩინახვა ღერღეტას კონსერვაციის გეგმები.
B16	მიგრირებადი ფრინველების დარგოლების ცენტრების შექმნა	განხორციელდა	2010 წელს ამოქმედდა ფრინველთა დარგოლების სადგური, ფრინველთა დარგოლების ეროვნული სქემა და დამზადდა ქართული რგოლები, დაირგოლა 20 000-ზე მეტი ფრინველი.
B17	ინვაზიური სახეობების ზეგავლენის შეფასება და მათი მართვის სტრატეგიის განსაზღვრა	არ განხორციელდა	
B18	დაცულ ტერიტორიებს გარეთ არსებული ბიომრავალფეროვნების მნიშვნელოვანი ადგილების იდენტიფიცირება და მათი კონსერვაციის გზების განსაზღვრა	განხორციელდა	შექმნილია ბიომრავალფეროვნების კუთხით მნიშვნელოვანი ადგილების ნუსხა და დაჯგუფებულია პაბიტატის ტიპების მიხედვით; საქართველოს ტერიტორიაზე გამოვლენილია ფრინველთათვის გლობალურად მნიშვნელოვანი (IBA) 31 ადგილი; ბიომრავალფეროვნების კონსერვაციისათვის განსაკუთრებულად მნიშვნელოვანი 17 ტერიტორია წარდგენილია “ზურმუხტის ქსელში” შესატანად, თუმცა მათი მხოლოდ ნაწილი გადის დაცული ტერიტორიების ფარგლებს გარეთ.
B19	ფრინველებისთვის მნიშვნელოვანი (მათ შორის ტრანსსასაზღვრო) ტერიტორიების იდენტიფიკაციის დასრულება და მათი მდგრადი მართვის პრინციპების განსაზღვრა. შესაბამისი ქმედებების განხორციელების დაწყება.	განხორციელდა	გამოვლენილი ფრინველებისთვის მნიშვნელოვანი ტერიტორიები; ტერიტორიების უმეტესობა შესულია სხვადასხვა დაცული ტერიტორიის ფარგლებში.
B20	წყალჭარბი ტერიტორიების ინვენტარიზაცია	არ განხორციელდა	
B21	წყალჭარბი ტერიტორიების შესახებ სახელმწიფო სტრატეგიის შემუშავება	არ განხორციელდა	
B22	ჯავახეთის ზეგნის ტბების, როგორც უნიკალური წყალჭარბი ტერიტორიების, მენეჯმენტის გეგმის დანერგვა	განხორციელდა	არსებობს ოფიციალური შეთანხმება მოსაზღვრე ქვეყნებს შორის ფართომასშტაბიანი ტრანსსასაზღვრო პროექტის თაობაზე, საქართველოში დაარსებულია ჯავახეთის დაცული ტერიტორიები.
B23	ჭალის ტყეების დაცვისა და აღდგენის სახელმწიფო პროგრამის შემუშავება	არ განხორციელდა	
B24	საძოვრების ინვენტარიზაცია (ხელახალი პასპორტიზაცია) და მათი ზონირება დასაშვები ნორმების მიხედვით;	არ განხორციელდა	

	დეგრადირებული საზოგადოების აღდგენის პროვოცირება		
B25	სურამის ქედის, როგორც ბიოლოგიური დერეფნის შეფასება და მენეჯმენტის გეგმის შემუშავება მისი მდგრადი გამოყენების უზრუნველსაყოფად	არ განხორციელდა	
B26	გომბორის ქედის, როგორც ბიოლოგიური დერეფნის შეფასება და მენეჯმენტის გეგმის შემუშავება ამ ეკოსისტემის მდგრადი გამოყენების უზრუნველსაყოფად	არ განხორციელდა	
27	არიდული და სემიარიდული ზონის მენეჯმენტის გეგმის დანერგვა	განხორციელდა	მიმდინარეობს არიდული და სემიარიდული ზონის მენეჯმენტის გეგმით გათვალისწინებულ ქმედებათა დანერგვა.
28	Ex-situ კონსერვაციის ცენტრის შექმნა და არსებულების გაძლიერება	ნაწილობრივ განხორციელდა	ბათუმის ბოტანიკურ ბაღში შეიქმნა თესლის ბანკი ენდემური სახეობების ex-situ კონსერვაციისათვის.
29	იმ მცენარეთა ბიოლოგიური და სამეურნეო რესურსების შეფასება და მოპოვებისა თუ საექსპორტო ქვოტების დადგენა, რომლებიც საერთაშორისო ვაჭრობის ობიექტებს წარმოადგენენ	ნაწილობრივ განხორციელდა	დადგენილია მოპოვებისა და საექსპორტო ქვოტები.
30	არასანადირო სახეობებისთვის მოპოვების ქვოტების განსაზღვრა	არ განხორციელდა	

საქართველოს ბიომრავალფეროვნების დაცვის სტრატეგიისა და მოქმედებათა გეგმით სახეობებისა და ჰაბიტატების კონსერვაციისათვის გასნაზღვრული 30 ქმედებიდან არ განხორციელდა 13, ხოლო დანარჩენიდან კი 9 პრაქტიკულად სრულად, ხოლო 8 მხოლოდ ნაწილობრივ განხორციელდა. ყოველივე ამის გამომწვევ ფაქტორად შეიძლება ზოგადად კონსერვაციის სფეროში იმ დროისათვის არსებული მცირე გამოცდილება, არსებული პოლიტიკური და საკანონმდებლო კონიუნქტურა, უფრო მეტად ეკონომიკურ განვითარებაზე ორიენტირებული სახელმწიფო პოლიტიკა დასახელდეს. ასევე უნდა აღინიშნოს, რომ ქმედებათა უმრავლესობა არასამთავრობო სექტორის ძალისხმევით შედეგად განხორციელდა და სახელმწიფოს წვლილი დაფინანსების კუთხით მეტად მწირია.

6 არსებული საფრთხეები და კონსერვაციის საკითხები

სახეობებისა და ჰაბიტატების კონსერვაციის კუთხით, დადებითი მოვლენაა ის, რომ ბოლო წლების განმავლობაში რამოდენიმე ახალი დაცული ტერიტორია დაარსდა და არსებულების ნაწილი გაფართოვდა. დამატებით გამოიყო რამოდენიმე ადგილი, სადაც მიზანშეწონილად ჩაითვადა მომავალში სხვადასხვა კატეგორიის დაცული ტერიტორიის დაარსება. ამჟამად განიხილება მაჭახელას, ფშავ-ხევსურეთისა და ცენტრალური კავკასიონის გეგმარებითი დაცული ტერიტორიები.

დაცული ტერიტორიების სისტემის განვითარების პარალელურად, საქართველოს ბუნებრივი თუ ნახევრად ბუნებრივი მნიშვნელოვანი ჰაბიტატების დაცვა საჭიროა განხორციელდეს მათი მდგრადი მართვის გზით. ამ მხრივ აუცილებელია ბიომრავალფეროვნების კუთხით განსაკუთრებით მნიშვნელოვანი ადგილების იდენტიფიცირება და, ასევე, ცხოველთა სამიგრაციო დერეფნების შეფასება, რათა შემდგომში მოხდეს თითოეული მათგანის მდგრადი მენეჯმენტისა და გამოყენების ინტეგრირება მართვის ადგილობრივ სისტემებში. ამ მხრივ ყურადღებას იპყრობს სურამის ქედი, როგორც დიდი და მცირე კავკასიონის ქედების შემაერთებელი ბიოლოგიური დერეფანი და გომბორის ქედი, რომელიც დამაკავშირებელი დერეფანია დიდ კავკასიონსა და ივრის ზეგანს შორის.

ასევე დადებითი მოვლენა იყო ახალი წითელი ნუსხის შექმნა 2006 წელს. მასში შესული სახეობების კონსერვაციული სტატუსების განსაზღვრა ბუნების დაცვის მსოფლიო კავშირის კატეგორიების შესაბამისად განხორციელდა. საბჭოთა კავშირის დაშლის შემდეგ სხვადასხვა ტაქსონების და განსაკუთრებით ფაუნის წარმომადგენელთა კვლევა და მონიტორინგი ქვეყნის მასშტაბით არ ჩატარებულა, ამდენად წითელ ნუსხაში შესული სახეობების სტატუსების განსაზღვრა საკმაოდ მოძველებულ მონაცემებზე დაყრდნობით მოხდა. მას მერე ზოგიერთ ტაქსონთან მიმართებაში გარკვეული მასალა დაგროვდა. ამიტომ ზოგი სახეობის და განსაკუთრებით მსხვილი ძუძუმწოვრების თანამედროვე სტატუსები გადახედვას საჭიროებს.

2008 წლიდან საქართველოში დაიწყო ბიომრავალფეროვნების მონიტორინგის ეროვნული სისტემის ჩამოყალიბება. შემუშავდა ბიომრავალფეროვნების მონიტორინგის კონცეფცია, შეირჩა ბიომრავალფეროვნების მონიტორინგის 25 ინდიკატორი, მოხდა ცალკეული ინდიკატორების მიხედვით მონაცემთა შეგროვებისა

და ანალიზის მეთოდოლოგიის შემუშავება. ასევე დაიწყო ცალკეული ინდიკატორების შესაბამისად მონაცემთა შეგროვება, შექმნილ იქნა სათანადო აღჭურვილობა, მომზადდა აღრიცხვის ფორმები, გამოიყო სამონიტორინგო ტაქსონები და სახეობები. შეიქმნა საქართველოს ბიომრავალფეროვნების მონიტორინგის ეროვნული სისტემის ვებ-გვერდი. იმის გამო, რომ ჯერ კიდევ არ არის ჩამოყალიბებული ბიომრავალფეროვნების მონიტორინგის სისტემა, არ არსებობს მონაცემები საფრთხეების ზეგავლენის მასშტაბების შესახებ, რაც ხელს უშლის დროული და ადეკვატური გადაწყვეტილებების მიღებას ბიომრავალფეროვნების დაცვის სფეროში. აუცილებელია მომავალ წლებში მონიტორინგის ერთიანი სისტემის ამოქმედება და განსაკუთრებული ყურადღების გამახვილება წითელი ნუსხის სახეობებზე.

ბოლო წლებში ეკონომიკის სხვადასხვა სექტორის (მაგ., ტრანსპორტი, ენერგეტიკა, წიაღისეულის მოპოვება, მრეწველობა, ინფრასტრუქტურის განვითარება, ხე-ტყის დამზადება, კომერციული თევზჭერა) სრწაფი განვითარების ფონზე, გარემოზე ზემოქმედების შეფასების სისტემის შერბილება და არსებული გარემოსდაცვითი კანონების ნაკლებეფექტურობა უარყოფითად აისახება სახეობებსა და ჰაბიტატებზე.

ბოლო წლებში მეცხოველეობისა და მიწათმოქმედების განახლება/აღორძინებამ საქართველოს პრაქტიკულად ყველა რეგიონში ცოცხალ ბუნებას სახე უცვალა - მოხდა ჭაობების დაშრობა, ხდება ამ ტერიტორიების სასოფლო-სამეურნეო სავარგულებად გადაქცევა. სასოფლო-სამეურნეო სავარგულების მოწყობის და ექსპლოატაციის ამჟამად არსებულმა პრაქტიკამ სერიოზულად დააზარალა უხერხემლოების, ფრინველებისა და წვრილი ძუძუმწოვრების მრავალი სახეობა, გამოიწვია ამ ტერიტორიებზე ბიომრავალფეროვნების გაღარიბება. ამდენად მნიშვნელოვანია მომავალში სასოფლო-სამეურნეო სავარგულები ისე განვითარდეს, რომ მათ შორის არსებობდეს ხელუხლებელი ან სპეციალური მართვის გეგმის მქონე მცირე ზომის ტერიტორიები, რაც ზემოხსენებული პრობლემის თავიდან აცილების საშუალებას მოგვცემს.

მიწისა და ბუნებრივ რესურსებზე მოთხოვნების ზრდის ფონზე ადამიანი სულ უფრო მეტად იჭრება ველურ ცხოვეთა საბინადრო გარემოში. ადამიანსა და მტაცებელ ცხოველებს შორის კოფლიქტი მეტ-ნაკლები სიმწვავეით მთელ საქართველოში დგას. გარეულ ცხოველთა შინაურ საქონელზე თავდასხმის ძირითადი გამომწვევი მიზეზი მტაცებელთა საცხოვრებელი გარემოს განადგურება და მათუ ბუნებრივი საკვები ბაზის მოსპობაა. საქართველოში მრავლად არის მგლის მიერ შინაურ საქონელზე თავდასხმის ფაქტები, რაც კონფლიქტის გამომწვევი მიზეზია და ხშირად მტაცებლების განადგურებით მთავრდება. თევზსაშენ მეურნეობებს ევრაზიული წავი და წყალმცურავი ფრინველები აფარებენ თავს და თევზით იკვებებიან, რაც მათი განადგურების მიზეზი ხდება.

ჭარბი გამოყენების შედეგად მეტად სავალალო მდგომარეობაშია საქართველოს საძოვრები. ძლიერი ეროზიული პროცესები, ზამთრის საძოვრებზე კი, ასევე, გაუდაბნობა, სერიოზული საფრთხის წინაშე აყენებს როგორც ბიომრავალფეროვნებას, ისე ადგილობრივ სოფლის მეურნეობას. ამის გამო, საძოვრების მდგრადი გამოყენება გადაუდებელ ამოცანას წარმოადგენს, როგორც ბიომრავალფეროვნების, ისე ადგილობრივი ეკონომიკური განვითარების კუთხით.

საქართველოში წლების განმავლობაში ინტენსიურად მიმდინარეობს წყლის ეკოსისტემების მოდიფიცირება: წყალჭარბი ტერიტორიების ეკოლოგიური ხასიათის ხელოვნური ცვლილება, ჭაობების ამოშრობა, ტბების მოცულობისა და წყლის დონის ხელოვნური რეგულირება. ბოლო წლებში საქართველოში მრავალი სხვადასხვა სიმძლავრის ჰიდროელექტრო სადგურების მშენებლობა დაიწყო, ხოლო რამდენიმე ათეულის აშენება უახლოეს წლებში იგეგმება. ყოველივე ეს სერიოზულად ცვლის ადგილობრივ კლიმატს, იქტიოფაუნის შემადგენლობას, მდინარეთა კალაპოტებსა და დინების ინტენსივობას. მდინარის დონის კლების გამო მცირდება ჭალის ტყის ფართობი და სხვა. მდინარეებში უმეტესწილად ელექტროდენით ბრაკონიერობის გამო, უკიდურესად შემცირდა თევზის მარაგი, ხოლო ზოგ მონაკვეთზე თევზი საერთოდ გაქრა. ყოველივე ზემოთქმულმა განაპირობა თევზის სხვადასხვა სახეობის სამიგრაციო გზების მოსპობა, მარაგის შემცირება და სახეობრივი გადარობა. ეს თავისთავად აისახა ზოგიერთი სახეობის ძუძუმწოვრისა და ფრინველის არეალის შემცირებაზეც.

სერიოზული საფრთხის წინაშე მყოფ ჰაბიტატთა რიცხვს მიეკუთვნება ტუგაის ტიპის ჭალის ტყეები. ჯერ კიდევ შემორჩენილი ჭალის ტყეების, როგორც ბიომრავალფეროვნების რეზერვუარებისა და საქართველოს ლანდშაფტური მრავალფეროვნების უმნიშვნელოვანესი კომპონენტების, კონსერვაცია და მდგრადი გამოყენება ასევე გადაუდებელ აუცილებლობას წარმოადგენს.

შავი ზღვის სანაპირო წყლები და მდინარეთა შესართავები, განსაკუთრებით მდ. რიონის შესართავი არის ზუთხისებრთა ჰაბიტატი. კოლხეთის დაბლობზე მიმდინარე ინფრასტრუქტურული პროექტების, დაგეგმილი თუ არსებული ჰიდროელექტროსადგურების მშენებლობის, მდინარეებისა და სანაპირო ზონის დაბინძურების, სატოფე მდინარეებზე ქვიშა-ხრემის მოპოვების ფონზე აუცილებელია ამ სახეობებისათვის მნიშვნელოვანი საქვირითე და სამიგრაციო გზების დადგენა და მათი დაცვა/მდგრადი მართვა.

შავ ზღვაში ამჟამად კომერციული მიზნით მოიპოვებენ 8 სახეობის თევზს. მათგან მთავარ სარეწაო სახეობას შავი ზღვის ქაფშია (*Engraulis encrasicolus*) წარმოადგენს. თუმცა ბოლო წლებში ამ თევზის მარაგი უკიდურესად შემცირდა.

გასულ ათწლეულებში ჰაბიტატების განადგურების, განსაკუთრებით კი ტყეების უსისტემო ჩეხვის, ცხოველთა სამიგრაციო გზების მოშლისა და უშუალო მოპოვების გამო, განსაკუთრებული საფრთხის წინაშე აღმოჩნდნენ ძუძუმწოვრები.

ამავე პერიოდში სანადირო სექტორის არაეფექტურმა მართვამ სანადირო სახეობების უმრავლესობის რიცხოვნობის მკვეთრი დაცემა გამოიწვია, ზოგიერთი მათგანი კი საერთოდ გადაშენდა. ბოლო წლებში ეს სიტუაცია არ გამოსწორებულა და ასეთ სახეობებზე რაიმე სახის ქმედითი კონსერვაციული ღონისძიება არ ჩატარებულა. არსებული კანონმდებლობის პირობებში და იმის გათვალისწინებით, რომ მსხვილი ძუძუმწოვრები ძირითადად დაცული ტერიტორიების ფარგლებშია შემორჩენილი, ბოლო წლების განმავლობაში ლეგალური ნადირობა მსხვილ ძუძუმწოვრებზე პრაქტიკულად შეუძლებელი იყო. ასევე მონადირეთათვის საინტერესო სახეობები, ძირითადად მსხვილი ძუძუმწოვრების უმეტესი ნაწილი წითელ ნუსხაში იყო შეტანილი და კერძო სამონადირეო მეურნეობებს არ ქონდათ მათი გამრავლების

მოტივაცია და ლეგალური საშუალება. არსებულ სამონადირეო მეურნეობათა უმეტესობა საქართველოს აღმოსავლეთ ნაწილში იყო ლოკალიზებული. ამის გამო დასავლეთ საქართველოში მცხოვრები მონადირეები ლეგალური ნადირობისთვის მეტად შეზღუდული არჩევანი ჰქონდათ. პარალელურად ბრაკონიერობის მაღალმა დონემ სანადირო სახეობების რიცხოვნობის კლება განაპირობა.

2011 წლიდან საქართველოში არის მცდელობა მოწესრიგდეს სანადირო სფერო, შეტანილ იქნა ძირეული ცვლილებები კანონმდებლობაში. განხორციელებული საკანონმდებლო ცვლილებებით სამონადირეო მეურნეობების გარდა, ნადირობა ნებადართული გახდა ქვეყნის პრაქტიკულად მთელ ტერიტორიაზე დასახლებული პუნქტების და დაცული ტერიტორიების გარკვეული ზონების (ნაკრძალისა და ეროვნული პარკის) გამოკლებით. შემუშავდა სანადირო სახეობების სია, დადგინდა უმეტესი მათგანის მოპოვების ვადები და ქვოტები. საქართველოში ნებადართული გახდა წითელ ნუსხაში შეტანილ სახეობებზე ნადირობა, მათ შორის იმ სახეობებზეც, რომლებიც გადაშენების კრიტიკული საფრთხის წინაშე თავის დროზე სწორედ ნადირობის შედეგად აღმოჩნდნენ. ამჟამად გადაუდებელ ამოცანას წარმოადგენს მსხვილ ძუძუმწოვართა და განსაკუთრებით წითელ ნუსხაში შესული სახეობების მონიტორინგი და ზოგადად ნადირობის პროცედურებისა და კონტროლის მექანიზმების დახვეწა.

მსხვილი ძუძუმწოვრების გარკვეული სახეობები სასწრაფო და სპეციფიკურ ღონისძიებებს საჭიროებენ. ეს განსაკუთრებით მცირერიცხოვანი პოპულაციების, ან ერთეული ინდივიდების სახით შემორჩენილ ისეთ სახეობებს შეეხება, როგორცაა ჯიქი და ნიამორი. ასევე გადაუდებელი ღონისძიებებია საჭირო იმ სახეობების აღსადგენად, რომლებიც უახლოეს წარსულში გადაშენდნენ, მაგრამ მათი აღდგენა ჯერ კიდევ შესაძლებელია. ამ კატეგორიას, უპირველეს ყოვლისა, განეკუთვნება ჯვირანი, ანუ ქურციკი და კეთილშობილი ირემი.

ზღვის ძუძუმწოვრების უმეტესობის მდგომარეობაც საქართველოს ტერიტორიულ წყლებში ძირითადად დაბინძურებისა და გადაჭარბებული თევზჭერის გამო მეტად მძიმეა.

დაცულ ტერიტორიებზე უკვე რამოდენიმე წელია ხორციელდება ნიამორისა და ჯვირნის ტყვეობაში გამრავლების პროგრამები, თუმცა ტყვეობაში არსებული პოპულაციების დაგეგმილი მატება მიღწეული ვერ იქნა.. ამ ეტაპზე წარმატებულ პროგრამად მხოლოდ კოლხური ხოხობის გამრავლების პროგრამა შეიძლება ჩაითვალოს. ამდენად ამ პროგრამების უფრო მართებული დაგეგმვა, გაფართოება და კონკრეტული გეგმების შექმნაა საჭირო. ასევე მნიშვნელოვანია სხვა სახეობებისთვისაც შეიქმნას კონსერვაციის გეგმები და აუცილებლობის შემთხვევაში დაიწყოს მათი ტყვეობაში გამრავლება. ბოლო წლებში შეიქმნა მრავალი სახეობის კონსერვაციის მოქმედებათა ეროვნული გეგმები, რომელთა ნაწილის დანერგვა მიმდინარეობს და მომავალშიც უნდა გაგრძელდეს. ამ კუთხით ხელისშემშლელ ფაქტორად ასეთი გეგმების იურიდიული სტატუსის არქონაა. აქამდე მომზადებული კონსერვაციის გეგმები მხოლოდ მოწონებულ იქნა შესაბამისი სახელმწიფო უწყების - სამინისტროს მიერ, თუმცა მათ არანაირი იურიდიული სტატუსი არ გააჩნიათ.

7 ფლორის თანამედროვე მდგომარეობა

ფლორის სახეობების მდგომარეობა

„საქართველოს წითელი ნუსხაში“ შეტანილია IUCN-ის წითელი ნუსხის კატეგორიებისა და კრიტერიუმების მიხედვით რეგიონულ დონეზე შეფასებული მერქნიან მცენარეთა 56 სახეობა.

ახლანან ასევე შეფასდა კავკასიის ეკორეგიონის მცენარეთა ენდემური სახეობების გავრცელებისა და კონსერვაციული სტატუსები.

ჭურჭლოვან მცენარეთა 275 სახეობა/ქვესახეობა მიჩნეულია საქართველოს ენდემად. მათგან 152 (დაახლოებით 60%) შეფასებულია როგორც „საფრთხეში მყოფი“.

კრიტიკულ საფრთხეში მყოფი სახეობების კონსერვაცია და გადაშენებული სახეობების აღდგენა.

In-situ კონსერვაცია. საქართველოს რიგი დაცული ტერიტორიების შექმნის ძირითადი საფუძველი მცენარეთა გარკვეული სახეობების, ფლორისტული კომპლექსების თუ მცენარეულობის ტიპების დაცვა იყო. რამდენიმე დაცული ტერიტორიისთვის არსებობს სრულყოფილი ფლორისტული ნუსხები და შესაბამისად არის გარკვეული ინფორმაცია იმის შესახებ, თუ როგორაა წარმოდგენილი საფრთხეში მყოფი სახეობები დაცულ ტერიტორიებზე. დღესდღეობით დაცული ტერიტორიები საფრთხეში მყოფ სახეობათა მათ ბუნებრივ არეალზე კონსერვაციის პრაქტიკულად ერთადერთი ქმედითი საშუალებაა საქართველოში.

Ex-situ-კონსერვაცია ხორციელდება საქართველოს ბოტანიკურ ბაღებში (თბილისის, ბათუმის, სოხუმის, ქუთაისის, ბაკურიანის) და ნაწილობრივ წინანდლის, ლიკანის, საქართველოს მოსწავლე ახალგაზრდობის სასახლისა და ზუგდიდის დენდროპარკებში.

საქართველოს ბოტანიკური ბაღები თანამშრომლობენ საერთაშორისო ორგანიზაციასთან Botanical Gardens Conservation International (BGCI).

დაცული ტერიტორიების საზღვრებს გარეთ არსებული მნიშვნელოვანი ტერიტორიების კონსერვაცია და გონივრული გამოყენება. ინფორმაცია ”კავკასიის ენდემურ მცენარეთა წითელი ნუსხისათვის” შეფასებულ საქართველოს ენდემურ სახეობათა შესახებ გამოყენებული იქნა საქართველოს მნიშვნელოვანი ბოტანიკური ტერიტორიების იდენტიფიკაციისათვის პირველი ნაბიჯების გადასადგმელად.

საქართველოს ენდემურ მცენარეთა დაახლოებით 20% კალციფილური ლითოფიტებია, რომლებიც გვხვდება კოლხეთის კირქვიან ქედებზე (გაგრის, ბზიფის, ეგრისის, ასხის, ოკრიბას, ხვამლის, რაჭის ქედები რიკოთის უღელტეხილამდე). ამ ეკოლოგიური ჯგუფის სახეობები გვხვდება ასევე მცირე კავკასიონზეც და ლაქების სახით აღმ. საქართველოს დიდ კავკასიონზეც. კირქვიან ჰაბიტატებთან ასოცირებულ ენდემთა დაახლოებით 80% შეფასებულია, როგორც საფრთხეში მყოფი (ჭარბი ძოვების, ინფრასტრუქტურის განვითარების, ტურიზმისა და რეკრეაციის, კლიმატის გლობალური ცვლილების გამო). საქართველოს მნიშვნელოვანი ბოტანიკური ტერიტორიების იდენტიფიკაციის პირველი მცდელობა ეყრდნობა საფრთხეში მყოფი ენდემური სახეობების შესახებ არსებულ ცნობებს და ამ სახეობათა დაახლოებით 40% კირქვიან ჰაბიტატებსაა მიჯაჭვული.

ენდემური კალციფიტების გავრცელების GIS ანალიზმა შესაძლებელი გახდა მნიშვნელოვანი ბოტანიკური ტერიტორიების გამოყოფა საქართველოს კირქვიანი ქედების არეალში, რაც უნდა გახდეს მომავალში დაგეგმილი *in situ* საკონსერვაციო ღონისძიებების გასატარებლად საჭირო დამხმარე არგუმენტი აფხაზეთში, სამეგრელოში, რაჭა-ლეჩხუმში.

8 ფაუნის თანამედროვე მდგომარეობა

8.1 უხერხემლოები

უხერხემლოების მდგომარეობის შესახებ ცნობები მეტად მწირი და სპორადულია. ბოლო ათწლეულებში სასოფლო-სამეურნეო სავარგულები და ძოვების ინტენსივობა სულ უფრო და უფრო მეტ ფართობებს ფარავს, ასევე პესტიციდების გამოყენება ნაკლებად რეგულირებულია, რაც ყველაფერი ერთად იწვევს მრავალი უხერხემლოს საარსებო გარემოს რღვევას და სახის შეცვლას. ხოლო მეფუტკრეობის გაფართოვება ყველაზე უარყოფით ზეგავლენას ბაზებზე (*Bombus*) ახდენს, რადგან ისინი ფუტკრების უშუალო კონკურენტები ხდებიან.

ქერცლფრთიანებისა და ხოჭოების თანამედროვე მდგომარეობის შესახებ ინფორმაცია მწირია. მათი მონიტორინგის საშუალებით შესაძლებელია ლანდშაფტებში სახეობათა (როგორც ყვავილოვანი მცენარეების, ასევე ცხოველების სხვადასხვა ჯგუფების) მრავალფეროვნებისა და პაბიტატების ხარისხის ცვლილებაზე დაკვირვების წარმოება. ასევე არ არსებობს ინფორმაცია სამკურნალო წურბელას (*Hirudo medicinalis*) თანამედროვე მდგომარეობის შესახებ.

8.2 თევზები

ბოლო ათწლეულებში საქართველოს მდინარეებში სხვადასხვა აკრძალული მეთოდებით თევზაობის გამო თევზის მრავალი მდინარეებში საკმაოდ შემცირდა. მიჩნეულია, რომ ამან განსაკუთრებით იმოქმედა კალმახზე, თუმცა თანამედროვე მდგომარეობის სრულფასოვანი შეფასება არ ჩატარებულა. საქართველოს სანაპირო წყლებსა და მდინარეთა შესართავებში გავრცელებული ზუთხისებრთა 6-ვე სახეობა (*Acipenser sturio*, *A. stellatus*, *A. gueldenstaedti*, *A. nudiventris*, *A. persicus*, *Huso huso*) შეტანილია საქართველოს “წითელ ნუსხაში”. მათ შორის *Acipenser sturio* შეტანილია IUCN-ის წითელ ნუსხაში გადაშენების კრიტიკული საფრთხის წინაშე მყოფი სახეობის სტატუსით. საარსებო გარემოსა და სატოფე ადგილების განადგურების გამო, სავარაუდოდ ამ სახეობათა მდგომარეობა სავალალოა.

8.3 ამფიბიები და რეპტილიები

ამფიბიებს შორის ერთ-ერთი მნიშვნელოვანი სახეობაა კავკასიური სალამანდრა და მას “მოწყვლადი“-ს სტატუსი აქვს მინიჭებული. სახეობას მცირე წყვეტილი არეალი აქვს - თრიალეთის ქედის უკიდურესი დასავლეთი ფერდები, მესხეთის და შავშეთის ქედები. ბოლო 10 წლის განმავლობაში ადამიანის საქმიანობის შედეგად ამ

სახეობისათვის ხელსაყრელი ჰაბიტატების მნიშვნელოვანი შემცირება მიმდინარეობს. კავკასიური გველგესლა დასავლეთ კავკასიის ენდემია, გვხვდება მხოლოდ დიდი კავკასიონის სამხრეთ-დასავლეთ ფერდებზე, მესხეთის ქედზე. მისი არეალი ძალზე ფრაგმენტირებულია, რაც მთის ტყის ჰაბიტატის შემცირებას უკავშირდება და მას “საფრთხეში მყოფი”-ს სტატუსი აქვს მინიჭებული. საერთაშორისო ვაჭრობის ობიექტს წარმოადგენს წითელ ნუსხაში შეტანილი კასპიური კუ, თუმცა მისი ექსპორტი საქართველოდან ამჟამად არ ხორციელდება. ბოლო წლებში მიმდინარეობს ტბორის ბაყაყის (*Rana macrochemis*) ინტენსიური მოპოვება კოლხეთის დაბლობზე მისი ექსპორტზე გატანის მიზნით. ამჟამად ეს პროცესი დიდ მასშტაბებს არ აღწევს, თუმცა მომავალში სასურველია განხორციელდეს ამ პროცესის მონიტორინგი.

8.4 ფრინველები

ზოგადად ფრინველების მდგომარეობზე ინფორმაცია არასრულია. ამჟამად წითელ ნუსხაში შეტანილია 36 სახეობა.

მტაცებელ ფრინველებს შორის გადაშენების ყველაზე სერიოზული საფრთხე ემუქრება ბეჭობის არწივს (*Aquila heliaca*). საქართველოში ამ ფრინველის მხოლოდ 15 საბუდარი ადგილია შემორჩენილი. ბოლო წლებში მოეწყო რამოდენიმე ხელოვნური საბუდარი. სასურველია გაგრძელდეს ამ ფრინველის საბუდარი ადგილების მონიტორინგი და აუცილებლობის შემთხვევაში მოეწყოს დამატებითი საბუდრები. სვაივი ერთ-ერთი ყველაზე იშვიათი ლეშიჭამია ფრინველია როგორც საქართველოში, ასევე მსოფლიო არეალის მთელ ტერიტორიაზე. ამ სახეობაზე მოქმედი საფრთხეებიდან ყველაზე მნიშვნელოვანია საბუდარი ჰაბიტატის დეგრადაცია საქართველოს არიდულ ეკოსისტემაში, შეწუხება და პირდაპირი დევნა ადამიანის მხრიდან, მწყემსების მიერ გამოწვეული ხანძრები.

მცირერიცხოვან სახეობებს შორის აღსანიშნავია შავი ყარყატი. იგი ძირითადად ჭალის ტყეებში ბუდობს, შესაბამისად მისი საბუდარი ადგილები მეტად შეზღუდულია.

მთავარ სანადირო სახეობებს შორისაა კაკაბი და მწყერი, თუმცა მათი რიცხოვნობის შესახებ ინფორმაცია არ არსებობს. კავკასიის ენდემის, კავკასიური როჭოს რიცხოვნობა საკმაოდ დაბალია, თუმცა ასევე შეტანილია სანადირო სახეობების ნუსხაში.

8.5 წერილი ძუძუმწოვრები

ენდემური მღრღნელები: ამიერკავკასიური ზაზუნა და პრომეთეს მემინდვრია იშვიათ სახეობებს წარმოადგენენ. მათი არეალები საკმაოდ ფრაგმენტირებულია ძოვების, სახნაგ-სათესი მიწების ათვისებისა და შხამქიმიკატების ზემოქმედების გამო.

საქართველოში ხელფრთიანთა სულ 29 სახეობაა აღრიცხული, რომელთაგან 4 შესულია საქართველოს წითელ ნუსხაში. ბოლო წლებში შეინიშნება ხელფრთიანთა რიცხოვნობის კლება, რაც დაკავშირებულია მათი საარსებო გარემოს დეგრადაციასა და თავშესაფრების გახშირებულ შეწუხებასთან. კერძოდ, მთავარი ფაქტორებია საკვები ობიექტების საცხოვრებელი გარემოს ჭალის ტყის განადგურება,

შხამქიმიკატებისა და სასუქების არასწორი გამოყენება სოფლის მეურნეობაში, წყლის უხერხემლოთა განადგურება დაბინძურებისა და ბრაკონიერობის (ელექტროდენით თევზაობის) გამო.

8.6 მსხვილი ძუძუმწოვრები

ჩლიქოსნებს შორის ყველაზე მცირერიცხოვანი სახეობაა ნიამორი (*Capra aegagrus*). ამ სახეობის ველური პოპულაცია მხოლოდ თუშეთის დაცულ ტერიტორიებზეა შემორჩენილი. ბოლო ორი წლის განმავლობაში აქ ჩატარდა ნიამორის აღრიცხვები, რომლის თანამხადაც მინიმალური რიცხოვნობა 130 ინდივიდს შეადგენს. საჭიროა კვლევების გაგრძელება, რათა შეფასდეს პოპულაციის დინამიკა.

ასევე იშვიათი ჩლიქოსანია ირემი, რომელიც საქართველოს მხოლოდ სამ დაცულ ტერიტორიაზეა შემორჩენილი (ლაგოდეხის დაცული ტერიტორიები, გარდაბნის აღკვეთილი და ბორჯომ-ხარაგაულის ეროვნული პარკი) ერთმანეთისაგან სრულიად იზოლირებული პოპულაციების სახით. ბოლო წლებში შეინიშნება ირმის რიცხოვნობის მცირე მატება ლაგოდეხსა და ბორჯომში, თუმცა სახეობის საერთო რიცხოვნობა მხოლოდ დაახლოებით 500-550 ინდივიდია. ამ სახეობის ბუნებრივი აღდგენის ხელშეწყობის გარდა, სასურველია ამოქმედდეს ტყეობაში გამრავლების პროგრამაც რეინტროდუქციის მიზნით.

ინტენსიური კვლევები ჩატარდა ვაშლოვანსა და თუშეთში ლეოპარდის (*Panthera pardus*) გამოსავლენად. სამწუხაროდ ამ ორ ტერიტორიაზე ცხოველის არსებობის კვალი ვერ იქნა ნანახი.

ჯიხვის ორი სახეობიდან (*Capra caucasica*, და *Capra cylindricornis*) დასავლეთ კავკასიური (*Capra caucasica*), ბევრად მცირერიცხოვანია და მცირე არეალი აქვს საქართველოში.

საქართველოს ცენტრალურ ნაწილში ჩატარებული გენეტიკური კვლევის მეთოდის გამოყენებით დადგინდა მურა დათვის (*Ursus arctos*) მინიმალური რიცხოვნობა, რომლის ექსტრაპოლირება მოხდა მთელი ქვეყნის მასშტაბით დათვისათვის ვარგის საარსებო გარემოზე. ამ კვლევის თანახმად, მურა დათვის რიცხოვნობა საქართველოში მინიმუმ 450 ინდივიდს შეადგენს.

მოხდა ევრაზიული წავის (*Lutra lutra*) მდგომარეობის შეფასება აღმოსავლეთ საქართველოში და კონფლიქტის დონის განსაზღვრა თევზსაშენი მეურნეობების სიახლოვეს. გამოიკვეთა, რომ მდინარეებში თევზის მარაგის შემცირებისა და საარსებო გარემოს განადგურების შედეგად პოპულაცია კლებას განიცდის, რიცხოვნობა მინიმუმ 400 ინდივიდს შეადგენს.

ფოცხვერს საქართველოს წითელ ნუსხაში მინიჭებული აქვს კრიტიკული საფრთხის წინაშე მყოფი სახეობის სტატუსი, თუმცა 2011 წელს საქართველოს სემიარიდულ ეკოსისტემაში ფოტოხაფანგებით ჩატარებული კვლევის შედეგად დადგინდა, რომ ფოცხვერის რიცხოვნობა ამ ტერიტორიაზე საკმაოდ მაღალია.

8.7 ზღვის ძუძუმწოვრები

2009 წლიდან სორციელდება შავი ზღვის ძუძუმწოვრების ეკოლოგიური კვლევის პროგრამა. ამ პერიოდში ჩატარებული აღრიცხვების შედეგად დადგინდა, რომ აფალინას რიცხოვნობა 50-ს, ხოლო ზღვის ღორის 2800 ინდივიდს შეადგენს. ამდენად, აფალინაზე (*Tursiops truncatus*) გადაუდებელი კონსერვაციული ღონისძიებების გატარების აუცილებლობა გამოიკვეთა.

9 ჰაბიტატების თანამედროვე მდგომარეობა

პირველ რიგში უნდა აღინიშნოს, რომ ბოლო პერიოდამდე საქართველოში არ იყო გამოყენებული ჰაბიტატების კლასიფიკაციის თანამედროვე სისტემები. ეს საერთაშორისო და კერძოდ, ევროპის კონსერვაციულ პოლიტიკასა და სტრატეგიებთან პარამონიზების პრობლემას ქმნის, ხელს უშლის პრიორიტეტების განსაზღვრას, ჰაბიტატების ცალკეული ტიპების თანამედროვე მდგომარეობის შეფასებასა და ქმედითი კონსერვაციული ღონისძიებების დაგეგმვას.

BSAP-ის დოკუმენტი შეიცავს ჰაბიტატების მრავალფეროვნების აღწერას და კონსერვაციის სტრატეგიას. თუმცა, ეს აღწერა არ შეესაბამება საერთაშორისო კლასიფიკაციის სისტემებს. ასევე ტერმინოლოგიური შეუსაბამობაა მცენარეულობის კლასიფიკაციის მხრივ. დოკუმენტი საუბრობს საქართველოს ძირითად ბიომებზე, მაშინ როცა წარმოდგენილი კლასიფიკაცია არ შეესაბამება ბიომების საერთაშორისო დონეზე აღიარებულ ტიპებს და რელურად წარმოადგენს საქართველოს მცენარეულობის ზონებს. ამიტომ, ამ დოკუმენტში არ არის წარმოდგენილი საქართველოს ჰაბიტატების ტიპები.

ხაზგასასმელია, რომ საერთაშორისო კონვენციების ფარგლებში აღიარებული პრიორიტეტული დასაცავი ჰაბიტატები არ არის ადგილობრივის იდენტური, რადგან მათი შერჩევა მოხდა ქვეყნის ფარგლებში გავრცელებულ პრაქტიკაზე დაყრდნობით. დღეს არსებული მონაცემების მიხედვით საქართველოში ჰაბიტატების ტიპების საერთო რაოდენობაა 65. მათ შორის, მხოლოდ 21 ჰაბიტატია 92/43/EEC-ის დირექტივის დანართ I-ში ჩამონათვალი ჰაბიტატების იდენტური.

შეიქმნა ეროვნული ჰაბიტატების კლასიფიკაციის სისტემა, რომელიც დაეფუძვნა ნატურა 2000-ის დირექტივას. ეს კლასიფიკაცია შეიქმნა 2010 წ. და განახლდა 2012 წ-ს. ზემოხსენებული დოკუმენტი უდაოდ წინ გადადგმული ნაბიჯია და მისი დაზუსტებით სასურველია მოხდეს ჰაბიტატების უნიფიცირებული სიის შედგენა ყველა დაინტერესებული მხარის მონაწილეობით.

ამასთან ერთად, ზუმუხტის ქსელის ფარგლებში მოხდა ბერნის კონვენციის მე-4 დანართში შემავალი ჰაბიტატებიდან საქართველოში არსებული 15 ჰაბიტატის შერჩევა. ზუმუხტის ქსელი წარმოადგენს ჰაბიტატების დაცვის კონკრეტულ პროგრამას საქართველოში, რომელიც მიზნად ისახავს დაადგინოს და შეინარჩუნოს მაღალი ეკოლოგიური მნიშვნელობის მქონე ადგილები. ამდენად, საქართველოსათვის პრიორიტეტული ჰაბიტატების სიის შედგენისა და შერჩევის პროცესში მთავარი ყურადღება უნდა გამახვილდეს ზუმუხტის ქსელის პრიორიტეტულ ჰაბიტატებზე.

რამდენადაც ამ ეტაპზე საქართველო ამ ევროპული ინიციატივის და არა ნატურა 2000-ის მონაწილეა.

აღნიშნული პრიორიტეტებიდან გამომდინარე შეირჩა პრიორიტეტული ჰაბიტატები (დანართი 3). პრიორიტეტული ჰაბიტატები განსაზღვრულია არსებული საფრთხის საფუძველზე და ეფუძნება მათ სენსიტიურობას. პრიორიტეტების განსაზღვრის კრიტერიუმებად გამოყენებულია წყლის რესურსები და მცენარეთა და ცხოველთა თანასაზოგადოებები რელიქტური და ენდემური სახეობებით. პრიორიტეტული ჰაბიტატები არ არის მხოლოდ ბუნებრივი ჰაბიტატები, არამედ ნახევრად-ბუნებრივიც, რომელიც ადამიანის ქმედებაზე დამოკიდებული (მაგ. გარკვეული ტიპის მდელოები, ურბანული და რუდერალური ჰაბიტატები).

პრიორიტეტული ჰაბიტატების თანამედროვე მდგომარეობის შესახებ ინფორმაცია მეტად მწირია.

შ ა ნ ა რ თ ე ბ ი

დანართი 1. საქართველოს ფლორის კონსერვაციული ღირებულების მქონე სახეობების ნუსხა

№	ლათინური სახელწოდება	ქართული სახელწოდება
1.	<i>Acer ibericum</i> M. Bieb. ex Willd.	ქართული ნეკერჩხალი
2.	<i>Angelica adzharica</i> Pimenov	აჭარული ანგელოზა
3.	<i>Arbutus andrachne</i> L.	ხემარწყვა
4.	<i>Aristolochia pontica</i> Lam.	პონტოური ძირმწარა
5.	<i>Aquilegia colchica</i> Kem.-Nath.	კოლხური წყალიკრეფია
6.	<i>Campanula hypopolia</i> Trautv.	ძირთან-თეთრი მაჩიტა
7.	<i>Campanula kachetica</i> Kantsch.	კახური მაჩიტა
8.	<i>Campanula kantschavelii</i> Zagareli	ყანჩაველის მაჩიტა
9.	<i>Campanula mirabilis</i> Albov	საკვირველი მაჩიტა
10.	<i>Campanula paradoxa</i> Kolak.	უცნაური მაჩიტა
11.	<i>Campanula radchensis</i> Charadze	რაჭის მაჩიტა
12.	<i>Campanula raddeana</i> Trautv.	რადეს მაჩიტა
13.	<i>Campanula suanetica</i> Rupr.	სვანური მაჩიტა
14.	<i>Cerasus microcarpa</i> C.A. Mey.	წვრილნაყოფა ზალი
15.	<i>Cirsium oblongifolium</i> K. Koch	მოგრძოფოთოლა წარი
16.	<i>Corylus colchica</i> Albov	კოლხური თხილი
17.	<i>Erica arborea</i> L.	ხის მანანა
18.	<i>Galanthus alpinus</i> Sosn. subsp. <i>caucasicus</i> Gagnidze	კავკასიური თეთრყვავილა
19.	<i>Galanthus kemulariae</i> Kuth.	კემულარიას თეთრყვავილა
20.	<i>Galanthus ketzkhoveli</i> Kem.-Nath.	კეცხოველის თეთრყვავილა
21.	<i>Galanthus krasnovii</i> A. Khokhr.	კრასნოვის თეთრყვავილა
22.	<i>Galanthus platyphyllus</i> Traub & Moldenke	ბრტყელფოთოლა თეთრყვავილა
23.	<i>Galanthus rizehensis</i> Stern	რიზეს თეთრყვავილა
24.	<i>Galanthus schaoricus</i> Kem.-Nath.	შაორის თეთრყვავილა
25.	<i>Galanthus woronowii</i> Losinsk.	ვორონოვის თეთრყვავილა
26.	<i>Genista adzharica</i> Popov	აჭარული კურდღლისცოცხა
27.	<i>Globularia trichosantha</i> Fisch. & C.A. Mey.	შებუსვილყვავილიანი გლობულარია
28.	<i>Gymnospermium smirnovii</i> (Trautv.) Takht.	მრგვალი წამალი
29.	<i>Halimodendron halodendron</i> L.	ჩინგილი
30.	<i>Hibiscus ponticus</i> Rupr.	პონტოს კენაფი
31.	<i>Iris iberica</i> Hoffm.	იბერიული (ქართული) ზამზახი
32.	<i>Iris winogradowii</i> Fomin	ვინოგრადოვის ზამზახი
33.	<i>Kosteletzkya pentacarpa</i> (L.) Ledeb.	ხუთნაყოფა კოსტელეცკია
34.	<i>Lens ervoides</i> Grande	ოსპისებრი ოსპი
35.	<i>Lilium caucasicum</i> (Miscz.) Grossh.	კავკასიური შროშანი
36.	<i>Lilium kesselringianum</i> Miscz.	კესელრინგის შროშანი

37.	<i>Lilium monadelphum</i> M. Bieb. subsp. <i>monadelphum</i> M. Bieb.	მთის შროშანი
38.	<i>Lilium monadelphum</i> M. Bieb. subsp. <i>georgicum</i> (Manden.) Gagnidze	ქართული შროშანი
39.	<i>Orchis punctulata</i> Stev. ex Lindl.	წვრილად-დახვრეტილი ჯადვარი
40.	<i>Osmanthus decorus</i> Boiss. & Balansa	შემკული წყავმაზა
41.	<i>Ostrya carpinifolia</i> Scop.	რცხილისფოთოლა უხრავე
42.	<i>Paeonia carthalinica</i> Ketsk.	ქართლის იორდასალამი
43.	<i>Paeonia lagodechiana</i> Kem.-Nath.	ლაგოდეხის იორდასალამი
44.	<i>Paeonia mlokosewitschii</i> Lomakin	მლოკოსევიჩის იორდასალამი
45.	<i>Paeonia ruprechtiana</i> Kem.-Nath.	რუპრეხტის იორდასალამი
46.	<i>Paeonia steveniana</i> Kem.-Nath.	სტევენის იორდასალამი
47.	<i>Panocratium maritimum</i> L.	ზღვის შროშანი
48.	<i>Pinguicula vulgaris</i> L.	ცხიმურა
49.	<i>Pistacia mutica</i> Fisch & C.A. Mey.	საკმლის ხე (საღსაღაჯი)
50.	<i>Primula darialica</i> Rupr.	დარიალის ფურისულა
51.	<i>Puschkinia scilloides</i> Adams	ცისთვალასებრი პუშკინია
52.	<i>Pyrus demetrii</i> Kuth.	დიმიტრის ბერყენა
53.	<i>Pyrus ketzkhoveli</i> Kuth.	კეცხოველის ბერყენა
54.	<i>Pyrus oxyprion</i> Woronow	ოქსიპრიონი
55.	<i>Pyrus sachokiana</i> Kuth.	სახოკიას ბერყენა
56.	<i>Quercus hartwissiana</i> Steven	კოლხური მუხა
57.	<i>Quercus იმერეთონა</i> Steven ex Woronow	იმერული მუხა
58.	<i>Quercus macranthera</i> Fisch. & C.A. Mey.	მაღალმთის მუხა
59.	<i>Quercus pedunculiflora</i> K. Koch.	გრძელყუნწა მუხა (ჭალის მუხა)
60.	<i>Quercus pontica</i> K. Koch.	პონტოური მუხა
61.	<i>Rhododendron smirnowii</i> Trautv.	სმირნოვის შქერი
62.	<i>Rhododendron ungerii</i> Trautv.	უნგერნის შქერი
63.	<i>Salvia garedji</i> Troitzk.	გარეჯის სალბი
64.	<i>Sambucus tigranii</i> Troitzk.	წითელი დიდგულა
65.	<i>Scorzonera ketzkhoveli</i> Sosn. ex Grossh. & Sosn.	კეცხოველის ფამფარულა
66.	<i>Scorzonera kozlowskyi</i> Sosn. ex Grossh.	კოზლოვსკის ფამფარულა
67.	<i>Solidago turfosa</i> Woronow ex Grossh.	
68.	<i>Spiranthes amoena</i> (M. Bieb.) Spreng.	
69.	<i>Trapa colchica</i> Albov	კოლხური წყლის კაკალი
70.	<i>Trapa maleevii</i> V.N. Vassil.	მალეევის წყლის კაკალი
71.	<i>Tulipa biebersteiniana</i> Schult. & Schult. f.	ბიბერშტეინის ტიტა
72.	<i>Tulipa eichleri</i> Regel	ეიხლერის ტიტა
73.	<i>Zelkova carpinifolia</i> Pall.	ძელქვა
74.	<i>Pinus pityusa</i> Steven	ბიჭვინთის ფიჭვი
75.	<i>Matteuccia struthiopteris</i> (L.) Tod.	სირაქლემის-ფრთისმაგვარი ჩადუნა
76.	<i>Osmunda regalis</i> L.	სამეფო გვიმრა

დანართი 2. საქართველოს ფაუნის კონსერვაციული ღირებულების მქონე ტაქსონების ნუსხა

#	ქართული სახელწოდება	ლათინური სახელწოდება
1	კავკასიური აპოლონი	<i>Parnassius apollo</i>
2	ციფრულები	<i>Lycaenidae</i>
3	ზუთხისებრები	<i>Acipenser spp.</i>
4	კავკასიური სალამანდრა	<i>Mertensiella caucasica</i>
5	კავკასიური გველეგესლა	<i>Vipera kaznakovi</i>
6	ამიერკავკასიური ზაზუნა	<i>Mesocricetus brandti</i>
7	პრომეთეს მემინდვრია	<i>Prometheomys schaposchnikovi</i>
8	ხელფრთიანები	<i>Chiroptera</i>
9	შავი ყარყატი	<i>Ciconia nigra</i>
10	სვაგი	<i>Aegypius monachus</i>
11	ბეჭობის არწივი	<i>Aquila heliaca</i>
12	კოლხური ხოსობი	<i>Phasianus colchicus</i>
13	კავკასიური როჭო	<i>Tetrao mlokosiewiczzi</i>
14	აღმოსავლეთ კავკასიური ჯიხვი	<i>Capra cylindricornis</i>
15	დასავლეთ კავკასიური ჯიხვი	<i>Capra caucasica</i>
16	ნიამორი	<i>Capra aegagrus</i>
17	ირემი	<i>Cervus elaphus</i>
18	ჯეირანი	<i>Gazella subgutturosa</i>
19	ევრაზიული წაგი	<i>Lutra lutra</i>
20	მურა დათვი	<i>Ursus arctos</i>
21	ფოცხვერი	<i>Lynx lynx</i>
22	ლეოპარდი	<i>Panthera pardus</i>
23	აფალინა	<i>Tursiops truncatus</i>

დანართი 3. საქართველოსთვის გამოყოფილი პრიორიტეტული ჰაბიტატები

1.	სანაპირო ლაგუნა
2.	გამაგრებული ქვიშიანი სანაპირო დიუნები ბალახოვანი მცენარეულობით, "ნაცრისფერი დიუნები"
3.	მეზო-ოლიგოტროფული სფაგნუმიანი ჭაობები (<i>Sphagneta palustrae</i>)
4.	დიდ-ბალახიანი ჭაობები
5.	დაბალ-ბალახიანი ჭაობები
6.	კოლბოხოვან ისლიანი ჭაობები
7.	მოკლევსურიანი ბალახნარიანი ჭაობები
8.	გრძელევსურიანი ბალახნარიანი ჭაობები
9.	მღვიმეები და გამოქვაბულები
10.	მუდმივი მყინვარები
11.	სუბალპური წიფლნარი ტყე ნეკეჩხლის სახეობებით (<i>Acer spp.</i>)
12.	კირქვიანების წიფლნარი ტყე (<i>Cephalanthero-Fagenion</i>)
13.	წიფლნარი კოლხური ქვეტყით (<i>Fageta fruticosa colchica</i>)
14.	ფერდობის, ნაშალის და ნაპრაღის შერეული ტყეები (<i>Tilio-Acerion</i>)
15.	ჭაობის ტყე
16.	მდინარის სანაპირო ტყე
17.	ქსერო-თერმოფილური მუხნარი
18.	ბიჭვინთის ფიჭვის ტყე (<i>Pinus pithyusa</i>)
19.	უთხოვრის ტყე (<i>Taxus baccata</i>)
20.	წაბლის ტყე (<i>Castanea sativa</i>)
21.	ძელქვის ტყე (<i>Zelkova carpinifolia</i>)
22.	ბზიანი ტყე (<i>Buxus colchica</i>)
23.	კოლხეთის რელიქტური ფართოფოთლოვანი შერეული ტყე
24.	არიდული ნათელი ტყე
25.	სუბალპური არენარი (<i>Betula litwinowii</i>)
26.	სუბალპური ბალახეულობა
27.	დეკიანები

დანართი 4. გამოყენებული ლიტერატურა და ინფორმაციის სხვა წყაროები

ფაუნა

1. ანგარიში კანონდღსრულების სტრატეგიის შემუშავების შესახებ თუშეთის დაცული ტერიტორიებისთვის, NACRES, 2011.
2. არიდული და ნახევრადარიდული ეკოსისტემების კონსერვაციის მენეჯმენტის გეგმა, არიდული და სემიარიდული ეკოსისტემების დაცვა სამხრეთ კავკასიაში, GEF/UNDP, NACRES, 2002.
3. აღმოსავლეთ საქართველოს დაცულ ტერიტორიებზე ჩატარებული კვლევის შედეგები, GEF/მსოფლიო ბანკი, საქართველოს დაცული ტერიტორიების განვითარების პროექტი, NACRES, 2004.
4. ბიომრავალფეროვნების კონსერვაციის პრიორიტეტები 2007-2011 წლებისათვის, სამუშაო მასალა საქართველოს გარემოს დაცვის მეორე ეროვნული პროგრამისათვის, NACRES, 2007;
5. ბიომრავალფეროვნების დაცვა და მართვა, საქართველოსა და ევროკავშირის მიდგომა, „მწვანე ალტერნატივა“, 2007.
6. ბიომრავალფეროვნების შეფასება თუშეთის დაცულ ტერიტორიებზე, ანგარიში, NACRES, 2010.
7. ბიომრავალფეროვნების მონიტორინგის ანგარიში თუშეთის დაცულ ტერიტორიებზე, NACRES, 2011.
8. დასავლეთ საქართველოს სათიბ-საძოვრების მდგომარეობისა და მათი რესურსებით სარგებლობის შესწავლა, საქართველოს სოფლის მეურნეობის სამინისტრო, 2007.
9. დავით-გარეჯის დაცული ლანდშაფტის კონსერვაციის მენეჯმენტის სახელმძღვანელო დოკუმენტი, GEF/მსოფლიო ბანკი, საქართველოს დაცული ტერიტორიების განვითარების პროექტი, საქართველოს დაცული ტერიტორიების პროგრამა (GPAP) 2006.
10. ეროვნული მოსხენებები გარემოს მდგომარეობის შესახებ, საქართველოს გარემოს დაცვისა და ბუნებრივი რესურსების სამინისტრო, 2005 და 2006 წლები.
11. ლეოპარდის კვლევა თუშეთის დაცულ ტერიტორიებზე, ანგარიში, NACRES, 2010.

12. Zazanashvili, N. and Mallon, D. (Editors) 2009, Status and Protection of Globally Threatened Species in the Caucasus, CEPF Biodiversity Investments in the Caucasus Hotspot 2004-2009.
1. ლეოპარდის (*Panthera pardus*) კონსერვაციის ეროვნული სამოქმედო გეგმა, WWF, NACRES, 2010.
2. მურა დათვის პოპულაციის მდგომარეობა და კონსერვაციის მოქმედებათა გეგმა თრიალეთის ქედისა და ბორჯომ-ხარაგაულის ეროვნული პარკისათვის, NACRES, 2006.
3. საქართველოს გარემოს დაცვისა და ბუნებრივი რესურსების სამინისტროს წლიური ანგარიშები (2005, 2006, 2007, 2008 წლები).
4. საქართველოს ბიომრავალფეროვნების პრიორიტეტული კომპონენტების შეფასების ანგარიში, GEF/UNDP, სახეობათა კონსერვაციის ცენტრი ნაკრები, 2008.
5. საქართველოს მეოთხე ეროვნული მოხსენებები ბიომრავალფეროვნების კონვენციისათვის, გარემოს დაცვისა და ბუნებრივი რესურსების სამინისტრო, GEF/UNDP, NACRES, 2009.
6. საქართველოს დაცული ტერიტორიების მართვის ეფექტურობის შეფასება, IUCN-ის სამხრეთ კავკასიის ოფისი, WWF-ის დაცული ტერიტორიები ცოცხალი პლანეტისათვის – კავკასიის ეკორეგიონის პროექტი, MAVA Fondation pour la Protection de la Nature, 2009.
7. საქართველოს დაცული ტერიტორიების განვითარების სტრატეგია და ეროვნული სამოქმედო გეგმა, დაცული ტერიტორიების სააგენტო, IUCN, WWF სამხრეთ კავკასიის პროგრამული ოფისი, ნორვეგიის საგარეო საქმეთა სამინისტრო, 2009;
8. საქართველოში ჯიხვის მდგომარეობის შეფასება და კონსერვაციის სამოქმედო გეგმა, NACRES, 2006.
9. საქართველოს ხელფრთიანთა დაცვის სამოქმედო გეგმა, ველზე მომუშავე მეცნიერთა კავშირი - CAMPESTER, 2008.
10. საქართველოს ბიომრავალფეროვნების დაცვის სტრატეგია და მოქმედებათა გეგმა, თბილისი, 2005.
11. ცენტრალური კავკასიონის დაცული ტერიტორიების მენეჯმენტის სახელმძღვანელო დოკუმენტი, GEF/მსოფლიო ბანკი, საქართველოს დაცული ტერიტორიების განვითარების პროექტი, საქართველოს დაცული ტერიტორიების პროგრამა (GPAP) 2006.

12. Lortkipanidze B., 2010. Brown Bear Distribution and Status in the South Caucasus, Journal - URSUS, Pages 97-103.
13. Gorgadze, G., 2011, Current status and threats affecting otter (Lutra lutra) population in the south Caucasus, Proceedings of the IUCN XI International Otter Colloquium, Hystrix, the Italian Journal of Mammalogy, Vol 22.

ვებ-გვერდები:

www.moe.gov.ge

www.biomonitoring.moe.gov.ge

www.chm.moe.gov.ge

www.redlist.ge

www.parliament.ge

www.apa.gov.ge

www.panda.org

www.tematea.org

www.nacres.org

www.iucn.org/caucasus/

www.statistics.ge

ფლორა

1. ასიეშვილი ლ., ერაძე ნ., სირაძე მ. (2011a): გადამენების საფრთხის წინაშე მყოფი ზოგიერთი ფანეროფიტი ეროვნულ ბოტანიკურ ბაღში. კრებულში: საქართველოს ბიომრავალფეროვნება. გ. ნახუცრიშვილი (რედ.), საქ. მეცნ. ეროვნ. აკად., თბილისი, გვ. 228-230.
2. ასიეშვილი ლ., ერაძე ნ., სირაძე მ. (2011b): კავკასიის ზოგიერთი იშვიათი ბალახოვანი მცენარის კონსერვაციის შედეგები ეროვნულ ბოტანიკურ ბაღში.

- კრებულში: საქართველოს ბიომრავალფეროვნება. გ. ნახუცრიშვილი (რედ.), საქ. მეცნ. ეროვნ. აკად., თბილისი, გვ. 231-234.
3. ბოლქვაძე გ., დიასამიძე ი. (2011): მცენარეთა კონსერვაცია ბათუმის ბოტანიკურ ბაღში. კრებულში: საქართველოს ბიომრავალფეროვნება. გ. ნახუცრიშვილი (რედ.), საქ. მეცნ. ეროვნ. აკად. თბილისი, გვ. 235-237.
  4. გაგნიძე რ., მცხვეთაძე დ., მუკბანიანი მ., ჭელიძე დ. (1987): ბოტანიკური გეოგრაფია და სვანეთის ფლორის კონსპექტი. სვანეთის ფლორა და მცენარეულობა. თბილისი.
  5. გაგნიძე რ., დავითაძე მ. (2000): ადგილობრივი ფლორა. საქართველოს მცენარეული სამყარო. ბათუმი.
  6. თბილისის მიდამოების ფლორა (1953,1959): ტ. 1-2. ა. მაყაშვილი (რედ.). „მეცნიერება“, თბილისი.
  7. ლაჩაშვილი ი. (1986): ლაგოდების სახელმწიფო ნაკრძალის ფლორის კონსპექტი. საქ. სსრ მეცნ. აკად. ნ. კეცხოველის სახ. ბოტ. ინსტ. თბილისი: „მეცნიერება“.
  8. ლაჩაშვილი ი., ლაჩაშვილი ნ., ხაჩიძე მ. (2004): ვაშლოვანის სახელმწიფო ნაკრძალის (აღმოსავლეთ საქართველო) ფლორის კონსპექტი. თბილისი: „უნივერსალი“.
  9. ლაჩაშვილი ი., ლაჩაშვილი ნ., ხაჩიძე მ. (2007): ქიზიყის (აღმოსავლეთ საქართველო) ფლორის კონსპექტი. თბილისი: „უნივერსალი“.
  10. ლაჩაშვილი ი., ხაჩიძე მ. (2010): საქართველოს უდაბნოს ფლორა და მცენარეულობა. თბილისი: „უნივერსალი“.
  11. მანველიძე ზ., მემიაძე ნ., ხარაზიშვილი დ. (2011): აჭარის ცოცხლი ბუნების ძეგლები (შეფასებები და კონსერვაციის ინიციატივა). კრებულში: საქართველოს ბიომრავალფეროვნება. გ. ნახუცრიშვილი (რედ.), საქ. მეცნ. ეროვნ. აკად., თბილისი, გვ. 221-224.
  12. მარუაშვილი, ლ. (1970): საქართველოს ფიზიკური გეოგრაფია. ნაწ. 2. თბილისი.
  13. მაყაშვილი ა. (1991): ბოტანიკური ლექსიკონი. საქ. მეცნ. აკად. ბოტ. ინსტ. თბილისი: „მეცნიერება“.
  14. მაყაშვილი ა. (1960): ჩვენი ხეები და ბუჩქები. თბილისი: „ნაკადული“.
  15. მაყაშვილი ა. (1995): საქართველოს ხეები და ბუჩქები. რედ. გ. ნახუცრიშვილი და ნ. ზაზანაშვილი. WWF. თბილისი.
  16. მაჭუტაძე, ი. (2011): კოლხეთის დაბლობის ჭარბტენიანი ჰაბიტატების იშვიათი და ქრობადი სახეობები. კრებულში: საქართველოს ბიომრავალფეროვნება. გ. ნახუცრიშვილი (რედ.) საქ. მეცნ. ეროვნ. აკად. თბილისი. გვ. 45-47.
  17. მიქატაძე-ფანცულაია ც., ერისთავი მ., კობახიძე ლ., ქიქოძე დ., ბარბლიშვილი თ., ხუციშვილი მ., ტრივედი კ., ტერი ჯ., ბერტენშოუ ვ. (2011): საქართველოს ფლორის სახეობათა *ex-situ* კონსერვაცია კავკასიის რეგიონულ თესლის ბანკსა (საქართველო) და ათასწლეულის თესლის ბანკში (დიდი ბრიტანეთი). კრებულში: საქართველოს ბიომრავალფეროვნება. გ. ნახუცრიშვილი (რედ.), საქ. მეცნ. ეროვნ. აკად., თბილისი, გვ. 244-247.
  18. საქართველოს მცენარეების სარკვევი. I ტ. (1964); II ტ. (1969): ნ. კეცხოველი (რედ.) საქართველოს მეცნ. აკად. ბოტ. ინსტ. თბილისი: „მეცნიერება“.
  19. საქართველოს ფლორა. (1941-1952): I- II ტ. ა. მაყაშვილი, დ. სოსნოვსკი (რედ.), III-VIII ტ. ნ. კეცხოველი (რედ.) საქართველოს მეცნ. აკად. ბოტ. ინსტ. თბილისი: „მეცნიერება“.

20. საქართველოს ფლორა. (1971-2011): ტ. I-XVI. ნ. კეცხოველი, ა. ხარაძე, რ. გაგნიძე (რედ.). ბოტ. ინსტ. თბილისი: „მეცნიერება“.
21. ნახუცრიშვილი გ. (2011): მცენარეთა რეკომენდებული სახეობები ევროპის ველური ბუნებისა და ბუნებრივი ჰაბიტატების შესახებ ბერნის კონვენციის მე-6 რეზოლუციაში შესატანად. პერსონალური კომუნიკაცია, 3 ივლისი, 2011 წ.
22. საქართველოს სპოროვან მცენარეთა სარკვევი. (1981, 1983): ტ. I. ნ. კეცხოველი, ი. ნახუცრიშვილი (რედ.), ქ. ყანჩაველი, ი. ნახუცრიშვილი, ც. ინაშვილი (შემდგენლები); ტ. II. კეცხოველი ნ., ი. ნახუცრიშვილი (რედ.), ი. მურვანიშვილი (შემდგენელი). საქ. მეცნ. აკად. ბოტან. ინსტ. თბილისი, “მეცნიერება“.
23. საქართველოს წითელი წიგნი (1982): საქ. მეცნ. აკად., თბილისი.
24. ქიქოძე დ., თავართქილაძე მ., სვანიძე თ. (2007): საქართველოს მცენარეები. საველე მეგზური. თბილისი: ”წიგნის სახელოსნო“.
25. ჩოთალიშვილი ლ. (2011): ლათინურ-ქართული ბოტანიკური ლექსიკონი. ივ. ჯავახიშვილის სახ. თბილისის სახელმწ. უნივ. თბილისი.
26. ჭელიძე დ., მოსულიშვილი მ. (2002): ბორჯომ-ხარაგაულის ეროვნული პარკის მცენარეები (საველე ცნობარი). WWF, თბილისი.
27. Anderson, S. (2002). IDENTIFYING IMPORTANT PLANT AREAS. Nature, 21. Retrieved from <http://portal.grsu.by/portal/downloads/REFERATS/BIO/kbt.pdf>
28. August V. (2010): Guidelines for Using the IUCN Red List Categories and Criteria. (I. S. A. P. W. Group, Ed.) Geographical, 1(March), 1-60. IUCN. Retrieved from <http://intranet.iucn.org/webfiles/doc/SSC/RedList/RedListGuidelines.pdf>
29. Chikovani N., Svanidze T. (2004): Checklist of bryophyte species of Georgia. Braun-Blanquetia, 34, pp. 97-111.
30. Ecoregional Conservation Plan for the Caucasus. (2006): Williams L. Zazanashvili N., Sanadiradze G. and Kandaurov A. (eds.). WWF, KfW, BMZ, CEPF, MacArthur Foundation. Tbilisi: Signar Ltd. 220 p. Retrieved from http://assets.panda.org/downloads/ecp__second_edition.pdf
31. Gagnidze R. (2005): Vascular Plants of Georgia. A Nomenclatural Checklist. Georg. Acad. Sci., Inst. of Bot., Tbilisi, “Universal”, 247 p.
32. Gratzfeld I. (2009): The Role of Botanic Gardens in Georgia – Opportunities and Challenges for the Future. Report of the workshop organized by Botanic Gardens Conservation International (BGCI) and Tbilisi Botanical Garden and Institute of Botany, Tbilisi, Georgia, 21-22 May.
33. Georgian Biodiversity Database. Retrieved from <http://www.biodiversity-georgia.net>
34. Identifying and protecting the world’s most important plant areas. 2004. PLANTLIFE INTERNATIONAL. Retrieved from www.plantlife.org.uk
35. Ilia State University Annual Report. Retrieved from annualreport.iliauni.edu.ge: ALPINE ECOLOGY
36. IUCN. (2003): Guidelines for Application of IUCN Red List Criteria at Regional Levels: Version 3.0. (I. U. For Conservation Of Nature & N. R. S. S. Commission, Eds.) Nature (Vol. 26, pp. 1-26). IUCN Species Survival Commission. Retrieved from IUCN_2003_RedList_regional_guidelines.pdf
37. Manvelidze Z., Eminagaoglu O., Memiadze N., Kharazishvili D. (2009): Conservation of endemic plant species of Georgian-Turkish transboundary area. WWF. Tbilisi.

38. Memiadze N. (2003): Botanical and Geographic Review of Adjara-Shavsheti Endemics. *Bulletin of the Georgian Academy of Sciences* 168(3): 62-64.
39. Nakhutsishvili G., Batsatsashvili K., Gagnidze R., Shetekauri Sh., Manvelidze Z., Memiadze N. & D. Kharazishvili. (2012): Georgia. – In: Schatz, G., Solomon, J. (eds.) Red List of the Endemic Plants of the Caucasus Region. Missouri Botanical Garden Press. (in press)
40. Sakhokia M., Khutsishvili E. (1975): *Conspectus Florae Plantarum Vascularium Chewii*. Acad. Sci. GSSR, Inst. Bot. Tbilisi
41. Sakhokia M., Khutsishvili E. (1975): Synopsis of the flora of higher plants of Khevi (Kazbegi district of the Georgian SSR). The Acad. Sci. Georg. SSR. Tbilisi.
42. Schatz, G., Shulkina, T., Nakhutsrishvili, G., Batsatsashvili, K., Tamanyan, K., Ali-zade, V., Kikodze, D., Geltman, D. and Ekim, T. 2009. Development of Plant Red List Assessments for the Caucasus Biodiversity Hotspot. – In: Zazanashvili, N. and Mallon, D. (eds.). Status and Protection of Globally Threatened Species in the Caucasus. Tbilisi: CEPF, WWF.Contour Ltd. Pp. 188-192. http://assets.panda.org/downloads/cepf_caucasus_web_1.pdf
43. Shetekauri. Sh., Jakoby, M. (2009): Mountain flowers & tree of Caucasia. Istambul: “Bunepaprint”.
44. Tournefort J. P. de (1717): *Relation d'un voyage du Levant*. Paris, imprimerie royale. 2 vols.
45. Адзинба З. (1987): Эндемы флоры Абхазии. 2-е изд. Т. I-IV. Тбилиси, „Мецниереба“.
46. Гроссгейм А. А. (1939-1967): Флора Кавказа. Баку.
47. Гроссгейм А. А. (1949): *Определитель растений Кавказа*. Москва.
48. Дмитриева А. А. (1960): *Определитель растений Аджарии*. Тбилиси.
49. Колаковский А. А. (1961): *Растительный мир Колхиды*. Москва.
50. Колаковский А. А. (1980-1986): Флора Абхазии. Т. I-IV. 2-е изд. Тбилиси.
51. Флора споровых растений Грузии (конспект). (1986): Под ред. Нахуцришвили И.Г. Тбилиси: «Мецниереба».

პაბიტიტები

1. 79/409/EEC FPR, 2010. Directive 2009/147/ec of the European parliament and of the council of 30 November 2009 on the conservation of wild birds. <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:L:2010:020:0007:0025:en:PDF>.
2. Akhalkatsi, M., Ekhvaia, J., Asanidze, Z. 2012. Diversity and genetic erosion of ancient crops and wild relatives of agricultural cultivars for food: implications for nature conservation in Georgia (Caucasus). In: Tiefenbacher J. (Ed.), *Nature conservation*, InTech, Croatia. ISBN: 978-953-51-0033-1. <http://www.intechopen.com/articles/show/title/diversity-and-genetic-erosion-of-ancient-crops-and-wild-relatives-of-agricultural-cultivars-for-food>

3. Araújo M. B. 2009. Climate change and spatial conservation planning. In Spatial conservation prioritization: quantitative methods and computational tools (eds Moilanen A., Possingham H., Wilson K.), pp. 172–184. Oxford, UK: Oxford University Press.
4. Barcelona Convention. 1998. Revised draft classification of benthic marine habitat types for the Mediterranean Region. UNEP(OCA)/MED WG.149/5, Annex III.
5. CBD. 2010. Fourth National Report to the United Nations Convention on Biological Diversity: Georgia
6. CEPF 2003. Caucasus biodiversity hotspot. Final version.
7. Connor, D.W., Allen, J.H., Golding, N., Howell K.L., Lieberknecht, L.M. Northen, K.O., Reker J.B. (2004). Marine Habitat Classification for Britain and Ireland Version 04.05. JNCC, Peterborough.
8. CORINE Biotopes manual, Habitats of the European Community. EUR 12587/3, Office for Official Publications of the European Communities, 1991.
9. Council Directive 92/43/EEC of 21 May 1992 on the conservation of natural habitats and of wild fauna and flora, O.J. L206, 22.07.92.
10. Davies, C.E., Moss, D. Hill, M.O. 2004. EUNIS Habitat Classification Revised 2004. Report to the European Topic Centre on Nature Protection and Biodiversity. European Environment Agency (available online at <http://eunis.eea.eu.int/eunis/habitats.jsp>).
11. DCI-ENV/2008/149-825. Support for the implementation of the convention on biological diversity program of work on protected areas in the EU neighborhood policy east area and Russia: extension of the implementation of the EU'S Natura2000 principles through the emerald network. 3rd Interim Progress Report. European community contribution agreement with an international organization.
http://www.coe.int/t/dg4/cultureheritage/nature/EcoNetworks/JP/Documents/Progress_Report_3.pdf
12. Devillers, P., Devillers-Terschuren, J. & Ledant J.P., 1991. CORINE biotopes manual. Habitats of the European Community. Data specifications part 2. Office for Official Publications of the European Communities, Luxembourg, EUR 12587.
13. Devillers, P., Devillers-Teschuren, J. 1996. A classification of Palaearctic habitats. Council of Europe, Strasbourg: Nature and environment, No 78.
14. Dolukhanov, A. 2010. Lesnaia Rastitel'nost' Gruzii (Forest Vegetation of Georgia). Tbilisi, Universal.
15. EIB (2009) Statement of Environmental and Social Principles and Standards. European Investment Bank, Luxembourg.
16. EUR 12587/3. Relation between the Directive 92/43/EEC Annex I habitats and the CORINE habitat list 1991.

17. EUR27–European Commission (2007) *Interpretation Manual of European Union Habitats*.
http://ec.europa.eu/environment/nature/legislation/habitatsdirective/docs/2007_07_im.pdf
18. Evans, D. (2010). Interpreting the habitats of Annex I: past, present and future. *Acta Botanica Gallica* 157 (4) 677-686.
19. FPR - First Progress Report; NACRES', 15 Nov, 2010;
<http://www.coe.int/t/dg4/cultureheritage/nature/econetworks/jp/Documents/2nd%20Steering%20Committee/PPTs/Georgia%20SC.pdf>
20. GEF/UNDP, 2009. Second national notification to the convention of the climate change, the ministry of the protection of the environment and natural resources of Georgia.
21. Grossheim, A.A., Sosnovski, D.I., Troytski, N.A. 1928. Vegetation of Georgia. Tbilisi, Publishhouse Georg. SSR Planing Commision.
22. Habitats of Georgia. 2010. Tbilisi. GTZ.
23. Habitats of Georgia. 2012. Natura2000. Tbilisi. GIZ.
24. Helsinki Commission. 1998. Red List of marine and Coastal Biotopes and Biotopes Complexes of the Baltic Sea, Belt Sea and Kattegat Baltic Sea Environment Proceedings. No. 75 Baltic Marine Environment Protection Commission, Helsinki.
25. <http://www.biodiversitya-z.org/areas/5>. A-Z areas of biodiversity importance.
26. Kimeridze, K. 1965. Kavkasionis lertsamkuchiani mdeloebi (*Festuca varia* meadows of the Caucasus). Tbilisi.
27. Moss, D. 2008. EUNIS habitat classification – a guide for users. European topic centre on biological diversity. <http://biodiversity.eionet.europa.eu>.
28. Nakhutsrishvili G. 1999. The vegetation of Georgia (Caucasus). - *Braun-Blanquetia* 15:1-74.
29. NBSAP 2005. National Biodiversity Action Plan – Georgia.
http://moe.gov.ge/files/licenzia/bsap_en.pdf
30. Rodwell, J., Schaminee, J., Mucina, L., Pignatti, S., Dring, J. & Moss, D. (2002). The Diversity of European Vegetation. An overview of Phytosociological Alliances and their relationships to EUNIS Habitats. Landbouw, natuurbeheer en visserij, Wageningen.
31. Second national notification to the convention of the climate change, the ministry of the protection of the environment and natural resources of Georgia, GEF/UNDP, 2009
32. Sundseth, K., Creed, P. 2008. Natura2000: protecting Europe's biodiversity. European Commission, Directorate General for the Environment.
33. T-PVS/Inf (2009) 10 rev. Convention on the conservation of European wildlife and natural habitats. Standing Committee 29th meeting , Bern, 23-26 November 2009
34. T-PVS Emerald 08e 04 Georgia report. Emerald Network Pilot Project in Georgia. Final Report. Strasbourg, 2 December 2004.
35. T-PVS/PA(2010)10 revE 09. Interpretation Manual of the Emerald Habitats. Resolution 4 Version 2010. 3rd meeting 19 – 20 September 2011, Council of Europe, Strasbourg, Room 6.

<https://wcd.coe.int/com>.

intranet.InstraServlet?command=com.intranet.CmdBlobGet&IntranetImage=1912573&SecMode=1&DocId=1780664&Usage=2

36. Weber H. E., Moravec J. & Theurillat J.-P. (2000): International Code of Phytosociological Nomenclature. 3rd ed. – J. Veg. Sci. 11/5: 739–768.
37. World heritage and biodiversity: www.unep.org/iyb/content/IYB-WorldHeritage18Dec.pdf Similar